

Anmeldelser

Tage Kampmann: Kun spiren frisk og grøn ...

Læreruddannelse 1945-1991. Odense Universitetsforlag 1991. 284 s.

»De foregående sider har beskrevet og illustreret omtrent 50 års historie inden for læreruddannelse i Danmark ... omkring en fjerdedel af denne uddannelses historie er forsøgt genoplevet«. Således slutter Tage Kampmann sin fremstilling, der er udsendt som bind 2 i det 3-bindsværk om læreruddannelsen i Danmark siden 1791, som Institut for dansk skolehistorie har taget initiativet til.

Citatet viser det problem, Tage Kampmann har stået overfor, og som han har været sig fuldt bevidst. Der er her tale om læreruddannelsens historie, »beskrevet« i det nævnte tidsrum, men samtidig er der tale om, at forfatteren har været centralt placeret i næsten hele dette forløb – det er »genoplevet«. Det er en historisk redegørelse ud fra skriftlige kilder og ud fra en lang række selvoplevede forhold – en kombination af historie- og erindringsskrivning. Det er en vanskelig genre, og den lykkes sjældent, men efter min opfattelse falder den i dette tilfælde heldigt ud.

*

Fremstillingen er lagt kronologisk an i relativt små tidsafsnit, der imidlertid kan sammenfattes i nogle større hovedafsnit. Det første (s. 11-72) dækker årene fra krigens slutning frem til 1955. På baggrund af en karakteristik af seminarieforholdene o. 1945 – med undervisningen »grænsende til det lidt støvede« og med »den stive eksamen med megen reproduktion af viden« – anskues udviklingen i disse år primært som baggrund for og optakt til loven af 11.6.1954. Med Jul. Bomholts ord: »Et frihedsbrev til de danske seminarier«.

Årene fra 1955 til 1969 må opfattes som

bogens 2. hovedafsnit (s. 73-133). Det er årene, hvor forfatteren sidder i rektorstolen på Hellerup Seminarium og samtidig er dybt involveret i organisationsarbejde som redaktør af Dansk Seminarieblad 1954-64 og som formand for Dansk Seminarieförening 1964-69. 1954-loven udhules af vikarudsendelse, og allerede fra 1961 er læreruddannelsesudvalget i arbejde afsluttende med loven af 8.6.1966 og efterfulgt af studieplans- og seminarieplanlægningsudvalgenes arbejde.

I alle 3 udvalg havde Tage Kampmann sæde. Skildringen opleves som et absolut højdepunkt i bogen båret af en lys og optimistisk tone. 1960'erne karakteriseres med rette som »de mest konstruktive og vækstfremmende år for dansk læreruddannelse i dette århundrede« og som »en spændende og livgivende tid«, der for forfatteren personligt står »som de rigeste i over 40 års seminarieliv«.

Det 3. hovedafsnit omfatter 1970'erne og 1980'erne (s. 134-243). Disse år kan vel også betegnes som spændende, men absolut ikke som livgivende. Allerede lidt ind i 1970'erne trækker skyerne sammen – nu drejer det sig om besparelser, nedskæringer i holdtal og nedlæggelse af seminarier. Og de ord, der hentes frem til karakteristik af perioden, er »turbulens«, »depression«, »mismod« og så »forsigtigt afventende« efter læreruddannelsesloven af 6.6.1991. I disse hårde år sidder Tage Kampmann i centraladministrationen som leder af det pædagogiske-administrative tilsyn med seminarierne.

Fremstillingen rundes af med et meget givende afsnit om andre læreruddannelser (s. 244-271), hvor der først gives en forstående og indfølt skildring af den frie lærerskole i Ollerup fra 1949 til i dag – i det tidsrum dimitterede skolen knap 1100 lærere. Derefter følger en redegørelse for Det nødvendige seminarium fra 1972 til »en død i stilhed« i 1988 – i alle årene en politisk varm kartoffel.

*

Denne korte indholdsoversigt kan måske give indtryk af en fremstilling præget af tør normalprosa. Det er imidlertid absolut ikke tilfældet. Bogen er velskrevet, og gang på gang er der træffende og overraskende formuleringer såsom omtalen af nogle (elev)år-gange »uden sammenligning med vine i øvrigt«, eller muligheden for under besparelsesårene i 1980'erne at fravige fagenes time-tal med $\pm 20\%$ – »plustegnet er nok anbragt for symmetriens skyld«. Da Hartvig Frisch i 1948 uventet dukkede op på Ranum og satte eleverne til at skrive stil om statskonsulentens evt. angribelige adfærd under krigen, hedder det, at »med røde ører og store næver skrev de himmerlandske seminarister på livet løs« – det er lige ved at grænse til det diskriminerende både at tillægge eleverne store næver og at kalde dem seminarister!

Men det, der først og fremmest gør fremstillingen levende og til noget særligt, det er erindringsglimtene, oplevelseskvaliteten. Flere gange er man som læser tæt på fornemmelsen af næsten at være fysisk til stede. Det gælder f.eks. Dansk Seminarieforenings årsmøde i januar 1952 i KFUKs fest-sal i København, hvor julepynten endnu ikke var fjernet – »hvide papengle svævede over talerstolen«. Specielt gælder det udvalgsarbejdet i 1960'erne, hvor man startede i det sønderjyske værelse på Christiansborg i 1961, derefter i »det store lidt dunkle møde-værelse 2« ud mod Slotspladsen for så at nå frem til betænkningsunderskrivelsen efter utallige møder i marts 1965 – »der var højtid over situationen, og hvor var vi trætte, men samtidig glade«. Og ind imellem redegøres der for arbejdets gang, for divergerende synspunkter, for kompromisser og for det endelige resultat.

Tage Kampmann gjorde som ung forstander den erfaring, at lobbyvirksomhed, »de stille stier«, folketingets trapper og gange samt personlige kontakter med politikerne havde større effekt end store offentlige armsving. Han kan f.eks. nu oplyse, at han i »dølgsmål« medvirkede ved HF-lovforslagets udformning i 1965 efter aftale med ministeren. En af fremstillingens store kvaliteter er en åbenhed og frimodighed, hvormed han nu beretter om sit virke i direktoratet, og hvor vanskeligt det var at medvirke til drastiske indgreb, »som man ikke personligt

gik ind for«. Let var det heller ikke at vænne sig til unge og uerfarne minstre i 1970'erne. De forskellige ministre fra Bomholt til Haarder karakteriseres ofte rammende med nogle få adjektiver, og det samme gælder organisationsfolk og kolleger. Sjældent har jeg læst en mere træffende karakteristik af min gamle rektor Paul Holt end her, hvor hans »ydre ro – af nogle anset for irriterende stoisk arrogance – kombineret med hans varme engagement« sammenfattes i »en virkelig lederskikkelse«.

Til en helstøbt historisk monografi hører et hovedsynspunkt, en tese. Således også her. Som en rød tråd gennem bogen går den opfattelse, at den danske læreruddannelses struktur er forkert. De mange isolerede små seminarier uddannende enhedslærere og uden tilknyttet forskning er håbløst ude af trit med udviklingen i det øvrige Europa. Læreruddannelsen ved RUC omkring 1970 blev kvalt, og udvalget om samordnede læreruddannelser fra 1974 døde en stille død efter 5-6 år meget mod Tage Kampmanns vilje – »perspektiv, mod og lyst« manglede. Konklusionen er pessimistisk: Den nødvendige omlægning af den forældede seminariestruktur kommer ikke i dette århundrede. Synspunktet illustreres med et billede fra et fri-landsmuseum af en gammel bonde, der høster med le. Underskrift: »Som i gamle dage«!

*

Forfatteren holder sig i sin fremstilling snævert til seminarieverdenen – et udtryk, han i øvrigt ikke ynder, hvilket dog ikke afholder ham fra at bruge det selv et par gange. De forskellige undervisningsministre omtales selvfølgelig i forbindelse med deres initiativer på læreruddannelsens område, men ellers er den politiske baggrund for forløbet knap nok antydnet. Ej heller det omgivende samfund i bredere forstand – det såkaldte ungdomsoprør o. 1970 forsvinder stort set i fremstillingen. Og den danske verdensrekord i laveste fødselstal pr. fødedygtig kvinde får kun en enkelt sætning. Det er forfatterens valg, men efter min mening vil le blot en smule baggrundsorientering kunne medvirke til at forklare det noget turbulente forløb på seminarieområdet.

Dispositionen er naturligt nok lagt krono-

logisk an. Visse steder forekommer redøgørelsen mig lidt for fragmenteret, idet der opereres med tidsafsnit på 2-6 år, uden at det altid helt klart fremgår, hvad der begrundes skellene. Det afhjælpes sjældent af egentlige resumerende og opsamlende afsnit, men i flere tilfælde afrundes perioderne med værdifulde statistiske oplysninger. Lidt inkonsekvent er optagelsestallene 1981-85 ikke medtaget i en statistiske oversigt – de meddeles for alle øvrige år mellem 1940 og 1990. At statistikken over liniefagsvalgene for årg. 69-71 (s. 149) mangler liniefaget dansk, skyldes vel en trykfejl.

På det formelle plan har jeg nogle indvendinger. Lad gå med, at navneregistret mangler Tage Kampmann – det ville nok have fyldt lige så meget som Grundtvig i salmebogens navneregister! Lad også gå med, at forfatteren adskillige gange skriver »herom senere«, selv om indføjeelse af sidehenvisninger ved korrekturlæsningen havde været at foretrække. Men lidt af et savn og hængende for læserens eventuelle videre arbejde med emnet er udeladelsen af et noteapparat. Ved citater er der i de fleste tilfælde anført, hvorfra disse er taget, men generelle citathenvisninger forekommer (eksempelvis »en artikel i Dansk Seminarieblad«, »ifølge referat i Folkeskolen«, »gav udtryk for over for Kristeligt Dagblad«). Når der under behandlingen af kursusloven 1978 henvises til en privat korrespondance mellem ordføreren for S og ministeren, ville en henvisning nok være på sin plads. Litteraturlisten hjælper ikke meget – ud over en nyttig oversigt over love og bekendtgørelser omfatter den kun de pædagogiske periodica. Så hvis man vil videre, må man ty til årsbibliografien i Uddannelseshistorie.

*

Som bekendt har læreruddannelsen hidtil savnet en samlet behandling. Den foreliggende fremstilling giver et fremragende og tiltrængt overblik over og megen ny viden om den vigtigste periode i uddannelsens historie. Kombinationen af historisk redøgørelse og erindringer er imponerende godt gjort. Den er engagerende i sit indhold – for en seminarieansat, der har gjort udviklingen med, er skildringen af 1950- og 1960erne

jublende læsning, 1970erne og 1980erne til gengæld deprimerende.

Tage Kampmann har altid haft et højt aktivitetsniveau. Den foreliggende bog udarbejdet efter afgangens i 1988 viser, at det stadig er tilfældet, ligesom det også fremgår af flere detailanalyser fra den seneste tid som f.eks. i Uddannelseshistorie 1991 (»Seminariernes betydning for lokalsamfundet«) og i Narratio november 1991 (»Læreruddannelsen og universitetscentrene«). Forhåbentlig kan vi se frem til flere af samme slags.

Viggo Larsen

Leif Ingvorsen og Michael Christensen (red.): Jelling Statsseminarium 1841-1991.

Som de huskede det, redigeret af Leif Ingvorsen. Dimittender og lærere, redigeret af Michael Christensen.

216 og 308 sider, illustreret. Udgivet af Jelling Statsseminarium. 1991.

I 200-året for den danske læreruddannelse fejrede Jelling Statsseminarium sit 150-års jubilæum. I den anledning har seminariet udgivet et dobbeltværk: ét bind med titlen »Som de huskede det«, som seminariets tidligere historielærere, seminarielektor Leif Ingvorsen, har redigeret og et biografisk bind »Dimittender og lærere« med tidligere overlærer Michael Christensen som redaktør.

Jelling blev grundlagt som statsseminarium, hvad der var usædvanlig i præstegårdsseminariernes tid, og de næste årtier var ligeledes privatseminariernes tid. Det næste statsseminarium, Emdrupborg, blev først oprettet i 1949. Det nærmestliggende seminarium i 1841 lå i Tønder, men det var uden for kongeriget og var tysktalende. Derfor ønskede nationalt vakte kredse et dansk seminarium nær Kongeåen – ønskerne gik egentlig på Ribe, men det blev altså i Jelling.

Der går to hovedlinjer gennem Jelling Statsseminariums ældre historie: den sønderjyske og den grundtvigske. Leif Ingvorsen gør opmærksom på, at seminariet i hvert fald ikke i de første år fik større national betydning, det var først senere sønderjyder søgte til Jelling. Det er en iagttagelse som bekræftes af dimittendlisten i »bind 2«, hvor man skal lede længe for at finde sønderjy-

derne. Efter Treårskrigen blev forbindelsen med hertugdømmerne tættere – glimrende illustreret med kort side 35. Endnu større betydning fik den anden slesvigske krig i 1864, der greb dybt ind i seminariets liv, dels på grund af seminaristernes deltagelse i krigen, dels fordi det nationale herefter mere bevidst blev understreget på Jelling. De udvalgte tekster giver i det hele taget et fortræffeligt billede af stemningen omkring krigen og nederlaget. De dansksindede sønderjyders sag fulgtes gennem fremmedårene frem til 1920. Efter afslutningen på krigen var der en del danske sønderjyder, der havde fået deres påbegyndte uddannelse på et tysk seminarium afbrudt, og en særordning sikrede dem at de kunne afslutte deres uddannelse med en dansk lærereksamen. Det blev naturligvis på Jelling. »Således gik det til, at en skare på 33 unge sønderjyder en pragtfuld forsommerdag i 1919 rykkede ind på Jelling«, fortæller »bind 1«. I dimittendlisten for den særlige »sønderjyske prøve« er der kun 11 navne. Forhåbentlig er de andre 22 ikke dumpet, men gået ind på andre årgange.

Der er ingen erindringsglimt der fortæller om optagethed af de nationale forhold i Sønderjylland i mellemkrigstiden, hvor Det unge Grænseværn blev stiftet (dets stifter Peter Marcussen var en af dimittenderne i den sønderjyske særordning) selv om DUG var meget aktiv bl.a. på seminarierne. Men efter Anden Verdenskrig er grænseoplysning målet levende igen, ikke mindst på grund af den daværende forstander Jens Futtrup, der var ivrig Sydslesvigven, og som fik mange Jelling-dimittender til at tage et arbejde op syd for grænsen. Futtrup virkede selv som konsulent i Sydslesvig efter at han var gået af som forstander i 1953.

Den anden hovedlinje, den grundtvigsk inspirerede højskoleånd, var navnlig knyttet til forstanderen. Også til lærere, men de var i anden række dengang, hvor forstanderen var den absolutte autoritet. Indtil 1894 var sognepræsten i Jelling samtidig forstander for seminariet. De overkom noget dengang!

H. J. M. Svendsen satte sit præg på seminariet i sin embedsperiode (1856-72) og i hans tid blev Jelling en grundtvigsk bastion. Fra Jelling og fra 1862 Gjedved dimitteredes i de følgende årtier lærere der satte sig spor i de jyske sogne. Små »Svendsen'er« (og små

Bojsen'er) som de blev kaldt – vel oftest af kritikere! Men det er klart at de små seminarier i små lokalsamfund var frugtbare vækstområder for en påvirkning, der gik fra inspiration til vækkelse. Taknemlige elever forærede i 1869 Svendsen en gave: et maleri af Christen Dalsgaard, forestillende dronning Thyra – meget lig dronning Victoria – ved en noget overdimensioneret Danevirkevold. Maleriet er i sit symbolsprog på linje med det mindeblad, der udsendtes ved seminariets 50-års jubilæum, hvor Mor Danmark er afbilledet foroven og både Grundtvig og Saxo forneden (med Jelling-højene imellem sig). I deres nationale og grundtvigske overlæsthed er billederne en udmærket illustration af ånden på det gamle Jelling seminarium, og det er et fint redaktionelt valg at bringe disse fotos.

Det højskolepræg, der var over Jelling fortsatte helt til vor tid, hvor ændrede samfundsforhold og andre uddannelsesstrukturer var med til at udviske fortidens mere klare holdninger.

Skildringerne i jubilæumsskriftet går kronologisk frem. De fleste omhandler livet på seminariet med gode beretninger om forholdet til forstander, lærerne og undervisningen. Man noterer sig blandt meget andet, at eleverne syntes der var for lidt praktik – en kritik der tilsyneladende er lige så gammel som læreruddannelsen. Mange skildringer fortæller ellers om det sociale liv – samvær i fritiden, udflugter, diskussioner, beskedne sviregilder og forholdet til de Jelling-piger.

I bogens afsnit om mellemkrigstiden er det tankevækkende at læse, hvordan krisen også slår ind i en undervisningsinstitutions hverdag med et præg af resignation, og en nedtoning af nogle af de optimistiske toner der ellers præger erindringerne.

I 1941 får seminariet den første ikke-teolog som forstander, nemlig den førortalte Jens Futtrup, tidligere realskolebestyrer i Grindsted. Hans udnævnelse blev betragtet som politisk (han var udnævnt af Jørgen Jørgensen), og det skabte en vis misstemning imod ham de første år, men som dog hurtigt afløstes af respekt.

I midten af 1950'erne gik verden på så mange måder af lave. Det gjorde den også i Jelling, idet det første hold kvindelige elever blev optaget i 1957. Det havde bl.a. til følge

at »sæder og skik« forandredes, og en del af de mere voldsomme optagelsesceremonier og festtraditioner fik et mere afdæmpet præg. Siden gik det stærkt med forandringerne: voldsom tilgang af elever (nu studerende), nybyggeri, ændrede undervisningsformer. Også studenteroprør – i pæn, jysk udgave – fandt sted, alt sammen til megen forundring for rektor Johannes Brix, som ikke hverken brød sig om eller forstod den nye tid.

Hvor meget ligner tiden i dag overhovedet den fortid hvor grundtvigsk inspiration og nationalfølelse indgik i seminariets selvforståelse? Det spørgsmål stiller bogens redaktør i slutningen af bogen. Svaret er, at det ligner slet ikke. Fælles for elever fra før og studerende i dag er, at de er glade for at have gået i Jelling, og det er næppe anderledes end hvad studerende andre steder vil sige.

Umiddelbart kan det måske synes lidt kedsommeligt at »læse« en biografi, og almindeligvis bruges den som opslagsbog. Alligevel er det interessant at fordybe sig i Jellings »Dimittender og lærere«. De mange navne på dimittender er anført med forældres stilling og hjemsted, og selvfølgelig med ansættelsessted og senere virke for de uddannede lærere. Det er der imidlertid også historie i. Jelling var og er som de fleste danske (provins)seminarier et regionalt uddannelsessted. Det fremgår endvidere at de fleste elever helt frem til Første Verdenskrig er fra landet – fra gårdmandshjem og husmandssteder. Derefter skifter klientellet i vor egen tid, så det er fra mellemklassen seminariet rekrutterer sine elever: håndværkere, tjenestemænd, naturligvis mange lærerbørn, og efterhånden arbejdere – dog ret få. Ingen akademikerbørn af betydning, deres børn gik på universitetet. Interessant at se førhen forblev man lærer når man en gang var blevet det. Bortset fra særtilfælde som Vilhelm Herold, kgl. kammersanger, og »den dovneste seminarist Jelling har haft«, eller Th. Madsen Mygdal, statsminsiter 1926-29. I de seneste års dimittendlister ser man hyppigere den unge tager en uddannelse bagefter: »læst til tandlæge«, f.eks. eller »virker som ejendomsmægler«. Blev de skuffede over skolens hverdag, eller tjener de bare mere andre steder i erhvervslivet?

Der ligger et kolossalt registreringsarbejde bag dette bind, det vil givetvis blive flittigt brugt, af Jellingdimittender og lokalhistorikere.

Jubilæumsbøger er en vanskelig genre, og selv om de er ens ved at de i sagens natur er tilbageskuende over en fastlagt tidsperiode, så er de ofte vidt forskellige i deres anlæg og udformning. Inden for seminarieverdenen illustreres forskellen tydeligt på tre markante udgivelser fra de seneste år. Silkeborg Seminariums jubilæumsbog fra 1986 var uhyre stofmættet, minutøs i alle detaljer. (Anm. i Årbog 1987, s. 202 ff.). I 1988 udkom Tønder Statsseminariums 200-års jubilæumsbog (Anm. i Årbog 1988, s. 140 f.) – en tematisk redigeret bog der i en række artikler indkredser en række væsentlige emner omkring læreruddannelsen generelt, og naturligvis specielt i Tønder. Begge er de hver for sig fortrinlige og spændende bøger.

I Jelling har man ladet erindringer være kernen i bogen. Det er ret imponerende, at 150 år kan dækkes så godt som tilfældet er. En del erindringer har tidligere været trykt (flekt i Jelling-Samfundets årsskrift), andre offentliggøres for første gang, og endelig har det for den nyere tids vedkommende være nødvendigt at bede nogle skrive om deres seminarietid.

Leif Ingvorsen er en habil historiker der er klar over de farer for efterrationalisering som erindringsstof rummer, og i en efterskrift diskuterer han nøgternt de metodiske problemer ved udvalget. En svaghed ved erindringer er at de oftest handler om det sociale (det glade især) og det personlige. Det er naturligvis også deres styrke. De svigter på det strukturelle område, på det organisatoriske og praktiske plan. Og erindringer af tidligere elever kommer kun i glimt ind på lærernes indbyrdes forhold, diskussionerne i lærerkredsen om pædagogiske spørgsmål osv. Det mærkes også i Jelling-bogen at seminariet er set fra elevernes side, det er »som de husker det«.

Gennem de mange levende uddrag af beretninger føres vi igennem 150 års Danmarkshistorie med to slesvigske krige og to verdenskrige, og gennem en række seminarielove – 1894, 1930, 1954 og 1966 – som tilsammen dækker en væsentlig part af dansk læreruddannelses historie. Det er

smukke bøger, velredigerede og for »bind 1«s vedkommende især med fortræffelige billeder og billedtekst, der supplerer de mere faktuelle oplysninger som savnes i beretningerne. De to bøger kan seminariet godt holde jubilæum på.

Verner Bruhn

J. Boisen Schmidt: »Til duelige skoleholderes dannelse«

Jonstrup Seminarium 1790-1990. Redaktion Kaj Bonde. Forlaget Jonstrups Venner. 1992.

For første gang møder vi her en samlet fremstilling af det navnkundige seminariums historie levende og spændende fortalt af den kyndige historiker og lærer ved seminariet i 25 år, J. Boisen Schmidt.

Forfatteren skriver i forordet, at hensigten ikke har været at skrive en læreruddannelseshistorie og henviser her til, »at dens historie netop i disse år skrives af kyndige folk«. Beskedent skal jeg henlede opmærksomheden på anmeldelsen af bind 2 af læreruddannelse 1945-1991.

Det er i meget høj grad hverdagshistorie, vi hører om i dette 200-års værk. Selv om det erkendes, at det er vanskeligt at finde stof om, hvad der rent faktisk foregik i timerne, i klassen eller inde i hovedet på de unge seminarister og senere lærerstuderende, er det i ikke ringe grad lykkedes dokumenteret at få sat kulør på billederne. Især er beskrivelserne af bespisningen til forskellig tid på det gamle Jonstrup ikke ligefrem appetitvækkende, og når denne beskrivelse suppleres med latrinforholdene, øges lækkerierne ikke. I tællelysets skær afløst af petroleumslampen og under første verdenskrig en overgang af karbidlygten driver allehånde dufte ind over den tungt arbejdende seminarist. Der er virkelig lang, lang afstand fra Jonstrup pr. Måløv omkring 1920 til Jonstrup pr. Kgs. Lyngby 1990.

Ikke blot omgivelserne, de ikke altid lige velegnede bygninger, men også et stort persongalleri træder ind på seminariescenen. Især er de ældre karakteriseret godt og præcist. Mange af lærerne tilbragte også en årrække på stedet og satte hver på sin måde præg på de unge mennesker. Forstanderne –

senere rektorerne – ser vi både på portrætter og møder dem mildt bedømt i teksten. For den, som har kendt de sidste 5 ledere af seminariet, forekommer flere at billederne at være ungdomsportrætter, så også her er indtrykket så lemfældigt som gørligt. En lille smule ærgerligt er det, at portrætterne ikke er forsynet med ensartede årstalsoplysninger af typen født ..., død ..., rektor 1964-77. Det havde lettet oversigten og bragt harmoni mellem tekst og billeder.

I øvrigt er billedmaterialet fortræffeligt. Både fra ældre tid og ikke mindst fra de senere år har man fundet billeder frem, som bedre end set andet steds illustrerer dagliglivet på seminariet. Også de mange gengivelser af aktstykker vedrørende seminariet lever op. Vi ser seminariets første skema, og til sidst i bogen står aftrykt lovteksten om seminariets nedlæggelse.

I indledningen håber forfatteren forsigtigt at have undgået sentimentalitet, men tilføjer, at det dog er skrevet med en vis vemod efter 25 års virke på stedet. Det er lykkedes at undgå det sødladne, men vemoden er måske forståeligt nok enkelte steder blevet til næsten bitterhed. Det havde ikke været nødvendigt at gentage tre steder, hvor meget ombygning til handelsskole har kostet i Jonstrup, og hvad et nyt bibliotek på Blaagaard kommer til at stå i. Og så er det oven i købet ikke de samme millioner kroner, der anføres hver gang. – Men dette er småting. Ærgrelsen er forståelig, for nedlæggelsen var uden mening. Politisk kom man ualmindelig slet fra handlingen.

Jonstrup er det danske kongeriges ældste seminarium (Tønder i Slesvig var fra 1788). Det nåede at blive 199 år. Når bogens titel alligevel regner med 200 år, er forklaringen den, at det kongelige reskript vedrørende oprettelsen er udstedt 25. juni 1790. I 1990 lukkede Jonstrup i Lyngby og fik altså i alt lov til at leve i de 200 år på nær ét.

En omtumlet tilværelse blev det til. Der er ikke noget at sige til, at selv forholdsvis garvede seminariefolk løber sur i den ældre historie. Denne bog bringer styr på disse begreber, og en årstalsliste kunne yderligere have vejledt en famlende læser.

Seminariet begyndte på Nørrebro og hed Blaagaard indtil 1809. Da flyttede det ud på landet til den nedlagte klædefabrik i Jon-

strup og blev her til 1955 under sit nye navn. Dog hed det i de første år det Blaagaard-Jonstrup-ske seminarium, men det første faldt snart væk. I 1955 flyttede seminariet midlertidigt til den nedlagte Lundtofte skole i Lyngby, og i 1961 kom så indvielsen af det sidste Jonstrup på Lundtoftesletten mellem Lyngby og Klampenborg nord for København. Endelig blev seminariet så i 1990 sammenlagt med Blaagaard, dog uden at dette fik navneændring. Blaagaard var i 1984 blevet sammenlagt med Statsseminariet på Emdrupborg, så det nuværende B. Statsseminarium i Gladsaxe Kommune nordvest for København er således et tredobbelt statsseminarium. Hvad dog tiderne kan frembringe i dansk læreruddannelseshistorie! Her følte jeg trang til at sætte et udråbstegn. Disse har Boisen Schmidt af og til ødslet med – ja, op til 3-4 stykker på en side.

Men det var en imponerende indsats at skrive Jonstrups historie godt hjulpet hertil af redaktøren, Jonstrups sidste rektor, Kaj Bonde.

Det var godt, at skolehistorien fik dette kapitel med – et grumt kapitel på sine steder – og til slut et udråbstegn!

Tage Kampmann

Henning Lasthein, Carl Petersen, Leif Stenlev (red.):

Kolding Seminarium 1952-1992
116 sider

Fra midten af 1980'erne og til 1992 har 11 seminarier indstillet virksomheden. I næsten alle tilfældene er dette sket i det stille og uden andre spor end de år, som sådanne afgørelser efterlader hos de implicerede.

Kolding Seminarium er her en undtagelse. Kolding by, seminariets bestyrelse og de ansatte har følt, at der skulle lukkes med mæner. Ingen accepterer nedlæggelsesforløbet i vinteren 1988/89, men ingen klynker.

Seminariets anden og sidste rektor Leif Stenlev skriver i indledningen til den smukke bog: »Samtidig (med nedlæggelsen) begyndte en historieskrivning – forstået sådan, at vi startede vore overvejelser over, hvordan vi skulle afrunde beviset for, at vi havde været her. Afrunde – fordi hovedbeviset for, at vi har været her, findes i folkeskolen og

andre steder i det danske samfund. Henved 2.400 lærere har vi uddannet, og det er selvfølgelig den vigtigste form for historieskrivning, man kan tænke sig«.

En fornem indledning til en bog, som giver værdifulde bidrag til læreruddannelsens historie. De fleste artikler kan betragtes som en seminariefagenes historie i 40 år. Ikke alle fagene, men lødige bidrag til udviklingen i dansk, regning/matematik, idræt, musik og formning. Gennem disse faglige vinkler får læseren et kikk ind i timen på seminariet i den beskrevne periode. Det er sjældent, at det er sket, véd den, som anmelder denne bog. Vi går fra traditionel lærerstyret undervisning med kendte lærebøger via elevforedrag, som kunne være gabende kedsommelige, til gruppearbejdet og den »bilagsstyrkede« undervisning med alle fotokopierne. Man går næppe nogen for nær ved at betegne Kolding Seminarium som værende i front i fagene dansk (Carl Petersen, Finn Brandt-Pedersen), idræt (Poul Andersen, Knud Aage Nielsen, Edith Grunnet) og formning (Henning Lasthein).

Vi får også artikler om forsøg – både om dem, der gennemførtes og lykkedes, og om dem, der slet ikke kom i gang. De sidstes mangel på succes analyseres, og man blev klogere i Kolding. Og så får vi en beretning fra studiekontoret. Det er mig bekendt ikke set før. Netop i denne periode opstod begrebet studiesekretær – tidligere var det mange steder rektors kone. Her følger vi sekretæren fra den »blandede landhandel« og ind i edb-alderen. Tak også for det.

Heller ikke Kolding undgik undervejs truslen om nedlæggelse/sammenlægning, som for øvrigt for de medvirkende er det samme, hvis sammenlægning ikke lige sker dér, hvor man selv er. I slutningen af 1960'erne var der planer om at sammenlægge Kolding og Jelling og flytte det sammenbragte til Vejle. Jelling syntes i hvert fald ikke om ideen ifølge vor beretter. Jeg er sikker på, at han refererer korrekt.

Nu endte Kolding Seminariums historie i 1992 med at de to seminarier blev sammenlagt – i Jellings bygninger. Vejle amt beholdt ét af tre seminarier, og det skulle ligge i den gamle kongeby og ikke i Kolding eller i Gedved, som allerede slukkede lyset i 1986.

Det blev en god bog fra rektor, lærere og

en enkelt TAPer fra Kolding Seminarium, som sluttede med ordene »Færdig med fyre«.

Tage Kampmann

Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie

Historisk Samfund for Præstø Amt. 1990.

Det er et mangeårigt og imponerende indsamlingsarbejde, der ligger forud for udgivelsen 1899 af værket: Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie, der opregner samtlige degnekald i det daværende Sjællands stift – nærmere betegnet Sjælland, Møn og Bornholm. Foruden om degnene er der også et rigt stof om skoleholderne. Personalhistorisk og skolehistorisk er det intet mindre end et hovedværk.

I mangfoldige år har denne degnehistorie været udsolgt og efterspurgt. Det er derfor på sin plads, at Historisk Samfund for Præstø Amt har sørget for, at bogen nu er nyudgivet i fotografisk genoptryk. Det er samfundets æresmedlem, fhv. amtsskolekonsulent J. Ingemann Pedersen, Glumsø, som ikke alene tog initiativet hertil, men også sørgede for at tilvejebringe de økonomiske forudsætninger.

Til brug for udgivelsen stillede Næstved by- og egnshistoriske Arkiv sit eksemplar af bogen til rådighed. Det udmærker sig, som man kan se på titelbladet ved, at det af forfatteren er tilegnet den sydsjællandske førstelærer og lokalhistoriske forfatter Peder Jensen, Snesere.

Anders Petersen, der var uddannet på Jonstrup seminarium og dim. 1855, var ansat som lærer og kirkesanger i Vallø 1857-86. Desuden var han en erfaren og anerkendt statistiker.

Sjællands Stifts Degnehistorie er et nytigt værk for dem, der interesserer sig for de pågældende degne og lærere, men især for dem, der beskæftiger sig med sognenes og de enkelte skolers historie, og det er der mange af vor tids lærere, der gør. Ikke mindst for at bruge dette stof i deres historieuundervisning. I denne forbindelse er det værd at gøre opmærksom på, at bogens indledning er en fortrinlig redegørelse for degninstitutionens historie op gennem tiderne.

Her skildres degnens gerning, forpligtelser og levevilkår, og når dette virke sammenholdes med beretningen om det enkelte sogn (pastorat), fremstår der et lokalt billede, som er andet og mere end bare navn og data om degnens person.

Da der for hvert embede gives kildehenvisninger om ældste bevarede kirkebog, om præstegårdsbrande, om hvem der havde kaldsretten og meget mere, åbnes der for videre forskning i dette emne.

Bogens indhold følger den daværende kirkelige administrative inddeling af Sjællands stift, og inden for hvert amt bringes landsognene herredsvis. Derefter følger købstæderne. København er dog ikke med, og nedlagte købstæder samt nytilkomne må søges i de pågældende amter og herreder.

I købstæderne finder man rektorer, der har virket som degne samt egentlige kordegne og klokkere. Bogen slutter med gode person- og stedregistre.

Rundt omkring i sogne-, købstad- og personalhistoriske værker er der sidenhen fremkommet adskillige yderligere oplysninger, som kan supplere denne bog. Bare dog dette stof havde været samlet i et tillæg.

Mange lokalhistorikere, slægtsforskere og historielærere m.fl. vil stadig få nytte af bogen, og erfaringerne har vist, at den hyppigt efterspørges i de lokalhistoriske arkiver. Derfor er det oplagt, at disse arkiver og også lærerværelsernes håndbibliotek bør anskaffe degnehistorien.

A. Strange Nielsen

Bogen kan bestilles hos Historisk Samfund for Præstø Amt, att. Niels Juul Nielsen, Glumsøparken 16.1.tv., 4171 Glumsø, tlf. 53.64.65.25. Pris kr. 120,00 inkl. forsendelse.

»Et lille Stykke Kulturhistorie. Peder Kroghs erindringer 1827-54«. Ved Tyge Krogh

Selskabet for Dansk Skolehistorie. 1991. 128 s., pris kr. 105,00.

Fra november 1898 til julen 1900 nedskrev den pensionerede landsbylærer Peder Pederesen Krogh sine ungdomserindringer fra Syd-mors og Hjerik sogn i Salling. Det 213 sider

lange håndskrevne manuskript, der opbevares i Rigsarkivet, er blevet transkriberet af en sønnesøn og nu udgivet af oldebarnet Tyge Krogh. Det er der kommet en kulturhistorisk interessant bog ud af. Ikke en bog om en af landets førende skolemænd eller politikere, end ikke en bog om et fuldent menneske, der levede, som de fleste i sin tid – og dog. Lærergemeningen med dens bevidsthed om lærerens oplysende mission over for bondestanden, den historiske interesse og ønsket om at nedskrive og dermed bevare erindringer om en bondekultur i en tid under hastige samfundsændringer får Peder Krogh til at skille sig ud fra sine samtidige. Da han ikke skriver for offentligheden, men for sine børn, lægger han ikke fingrene imellem i personkarakteristikkerne, og dermed får erindringer et frisk og ægte præg.

På mange måder minder Peder Kroghs interesse for at inddrage bondebefolkningens skikke og arbejdsvaner i sine erindringer om lærer Chresten Olsens erindringer, der blev udgivet af Landbohistorisk Selskab i 1983. Begge lærere fortæller meget lidt om deres undervisning, om skolens pædagogiske miljø, om forholdet til forældrene m.v. Meget mere fortæller de om deres forhold til enkelte lokale øvrighedspersoner, kolleger og til enkelte af bondebefolkningen, men frem for alt om skikke og holdninger blandt bønderne.

Peder Krogh var en velbegavet søn af en ganske velhavende gård- og møllejer på Mors. En ældre bror overtog møllen og gården. Selv havde han ikke lyst til landmandslivet. Han kom – efter et par års hjælpelærertjeneste – på Snedsted seminarium, blev efter uddannelsen huslærer på en herregård i Nandrup, Flade sogn, fik fast embede i et udselt biskolelærerembede i Nees, flyttede nogle år senere til et lærer- og kirkesangerembede i Gunderslev, hvilket han forlod efter kort tid for at søge til et mere velaflønnet embede i Hvidbjerg på Mors. Embedet gav ham økonomisk mulighed for at gifte sig med sin ungdoms kæreste. Her slutter erindringen på grund af forfatterens sygdom og død, netop som hans manddomsgerning skulle beskrives. Gennem udgiverens fyldige for- og efterskrift får vi dog rundet livshistorien af.

Det betydningsfulde ved erindringen er

egentlig ikke Peder Kroghs bevidste beskrivelse af det, som han gerne ser beskrevet, selv om mange træk er interessant i sig selv. Det er snarere hans personlige udtryksform, der viser os et menneskes oplevelse og holdning til det han fortæller: Om faderens hang til at bytte gårde – ikke én men flere gange. Den besynderlige idé må have fået store konsekvenser for hele familien – og blev fastholdt »haardt imod Kone og Børns Vilje«, også selv om den en gang var dukket op under deling af et pægl brændevin. – Om de »undermålere« til degne og præster, som han mødte gennem et par årtier. Var de rationalister, kan man være sikker på en hård medfart i beskrivelsen. – Om mødet med en bonde, der fortalte om en præst, der var velldt af befolkningen på grund af sin usædvanligt udviklede sans for »lovtrækkeri«. På Peder Kroghs spøgsmål om præstens evne til at prædike, kom svaret: »de var en Satan te aa prejk, nær han vild«. Episoden gengives af Peder Krogh som eksempel på en bondemand, der pralede en hel del – og det må man som læser vel give ham medhold i! – Om folket i Grindsted: »Det var kun lidt fornøjeligt at tale med dem, da al Oplysning manglede. Deres Politik var kun den kommunale, der saa direkte angik Pungen ..«. – Om manden, der havde »giftet sig med en Gaard, ejtet af en halvgammel Enke« osv.

Ud fra en skolehistorisk betragtning er Kroghs skoleerindringer oplysende, men ikke opmuntrende. Skoleloven i 1814 var knap nok slået igennem på Mors i hans skoletid i 1830'erne. Her kunne han møde lærere uden læreruddannelse i skoler, hvor historie og geografi, retskrivning og stilskrivning, ja tilmed bibelhistorie var ukendte for lærere og elever, og hvor man ikke skulle kræve for meget indsigt af læreren i fag som regning og skrivning. Den indbyrdes undervisning, med dygtige elever som bihjælpere ved undervisningen, må have været en støtte for mange svage lærere. Enkelte af lærerne glemte ligefrem børns navne og kaldte dem med de numre, de stod opstillet under ved de indbyrdes undervisningstavler. Kroghs konklusion om sin skolegang er unægtelig trist: »et kjærteligt Ord eller en livlig Fortælling mindes jeg ikke at have følt«. Selv om vi ikke får nogen viden om lærernes forhold til forældrekrædsen behøver

den ikke have været dårlig. Tværtimod. Mange bønder var ifølge Krogh temmelig ligeglade med oplysningen, og til skolens fordel hørte, at mulkering ikke brugtes ved forsømmelser, og at prygl ikke forekom.

Var skolegangen kedelig, var konfirmationsforberedelsen fagligt set endnu mere kedelig. Præstens »messen«, blev af Peders søster Ane sammenlignet med en mops gøen. Til gengæld oplevede Peder her sin intellektuelle formåen, idet han blev sat øverst på kirkegulvet under konfirmationen – en triumf, der i mange år kostede ham venskab med den husmandssøn, der selv havde regnet med at skulle få den ære. Beskrivelsen viser klart, i hvor høj grad konfirmationshandlingen fungerede som en kirkelig eksamen, der sorterede landsbyens unge og gav nogen selvtillid og andre bitterhed måske for hele livet.

Peder Krogh var efter konfirmationen ikke afskrækket fra at søge sin levevej i den skole, som han havde haft så få glade minder fra. Hans ophold på Snedsted seminarium under seminarieforstander L. C. Müller 1845-47 er et af bogens mest interessante afsnit. Økonomsik kunne det toårige studium klares ved privat låntagning indenfor familien, et forhold, som var ganske almindeligt på den tid. Det grundtvigsk prægede seminarium betød en vækkelse for Peder. Ikke sådan, at han beskriver sit forhold til grundtvigianismen. Men vi mærker det i hans engagement i at fortælle bibelhistorie og historie, da han blev lærer og i hans negative holdning til rationalistiske præster og degne. Netop dette punkt kunne man som læser ønske at få nøjere beskrevet. Hvordan oplevede Peder de gudelige vækkelser og den grundtvigske bevægelse? Snedsted seminarium havde jo ca. 10 år tidligere haft Christen Kold som elev. Men i lighed med mange andre lærere i samtiden, der skriver deres erindringer, har det ikke været Peder Kroghs ærinde at fortælle efterslægten om sin personlige livsopfattelse. Den lyser kun indirekte frem af hans fortælleform. Udgiveren er imidlertid gået tættere på forfatteren ved at levere uddrag af hans seminariestile som illustrationer i bogen. Derved får vi et bedre indblik i hans pædagogiske tænkning. En enkel stil kunne med fordel have været aftrykt som bilag.

Bogen er forsynet med udmærkede illustrationer og værdifulde historiske noter, hvor dialektale udtryk og gamle talemåder forklares, og hvor omtalte personer og skolebøger specificeres. Dermed styrkes bogens lokalhistoriske og kulturhistoriske værdi. Og netop »et lille Stykke Kulturhistorie« var det Peder Krogh ville fortælle og fastholde. Derfor har hans erindringer bud til alle, der interesserer sig for skolegang og ganske almindelige menneskers hverdag for ca. 150 år siden. Og Peder Krogh fortæller godt!

Ingrid Markussen

Ulla Ambrosius Madsen: Thora – Historien om en lærerinde

Unge Pædagoger 1991. Kr. 88,00.

Historien om Thora er, som det siges i forordet, en personligt præget fortælling om et menneske, der, da hun erkender lærerinderens uretfærdige vilkår i forhold til lærernes, idealistisk og med stor energi og viljestyrke går ind i kampen for at forbedre disse vilkår. Bogen om Thora er således en beretning om mennesket og lærerinden Thora, der på sin personlige måde yder sit bidrag til, at vi i dag kan sige, at der er både en naturlig og en formel ligestilling blandt lærerne uanset køn. Her skal bogens styrke og fascination findes, og i det perspektiv er den en højst læseværdig og god bog.

Bogen er tematisk opbygget om centrale temaer, der tilsammen skal belyse Thoras livsforløb og livsgerning med hovedvægten lagt på kampen for ligeløn for de kvindelige lærere.

Thoras barndom, ungdom og stærke tilknytning til barndomshjemmet i Thy beskrives i det første afsnit, hvorefter hendes vanskelige studieår i København med dårlig økonomi og hård sygdom beskrives.

Derefter følger de meget centrale afsnit om Thoras arbejde for at fremme lærerinderens vilkår, og hvor hovedvægten er lagt på perioden fra 1915-1919, hvor lønningskommissionens (nedsat i 1917) forslag »Om principper for tjenestemandslønninger« bliver til liv af 12. september 1919.

Disse afsnit står stærkest, når bogen er læst, dels fordi emnet stadig er så vedkommende, og dels fordi de er velskrevne. Man

bliver grebet af Thoras engagement og optagethed af forskelsbehandlingen mellem de mandlige og kvindelige læreres arbejds- og lønvilkår. Således går Thora ind i fagligt arbejde og debatterer om lærerindernes kvalifikationer og duelighed til at undervise i alle fag, også regning og fysik. Hun bliver en aktiv frontløber i kampen for ligeløn og en ivrig debattør og fortaler for lærerindernes ligeværdighed.

I afsnittet om Thora som skoleleder mærkes trætheden. Er det Thora eller forfatteren, som er ved at blive træt? Thoras kamp for at opnå skoleinspektørstillingen er både nuanceret, og alsidigt belyst, men da målet nås, hvad sker da, og hvorledes er mennesket og inspektøren Thora?

Bogens svaghed findes i de konkluderende afsnit. Forfatterens opfattelse af, at det danske samfund i begyndelsen af århundredet byggede på patriarkatet, er forvirrende for hele analysen og vurderingen af samfundets indretning, og dermed for konklusionerne. Det ville have været ulige mere interessant, om den sociale og den pædagogiske udvikling i Danmark var blevet inddraget, og dermed havde perspektiveret Thoras placering og fortjenester.

I bogens litteratur – og kildeoversigt, som i øvrigt er fyldig, savnes dog en artikel fra Folkeskolen, 1975, s. 1796, skrevet i anledning af Thoras 100-årsdag med titlen: »Lærerne skal kunne regne, og kvinder kan nu ikke regne«.

Som nævnt findes bogens styrke i beskrivelsen af Thoras arbejde for væsentlige mærkesager, og det er både vigtigt og rigtigt, at hun ikke bør glemmes. Vi, de kvindelige lærere er Thora stor tak skyldig, fordi hun med sit virke ikke blot kommer til at være et symbol for kvindesag og ligeberettigelse, men også er det personlige eksempel.

Inger Schultz Hansen

Adda Hilden og Anne-Mette Kruse

(red.): Pigernes skole

1989, 303 sider, ill.

»Pigernes skole« er en antologi, der viser væsentlige træk af pigers skolegang fra begyndelsen af 1800-tallet til vor tid. Baggrunden var en foredragsrække, der blev afholdt i

forbindelse med Kvindemuseets udstilling om skolepiger: »Flittig, flink eller lidt for fræk« i 1988.

Artiklerne er dels tidsmæssigt dels emnemæssigt inddelt i 4 overordnede afsnit – en opdeling, der gør bogen overskuelig. Det første afsnit: »Man gjorde dem til kvinder« omhandler den tidlige periode – 1800-tallet – hvor pigeundervisningens primære opgave var at oplære pigerne til deres samfundsmæssige bestemmelse: hustru- og moderrollen. Afsnittet indledes med en artikel af Adda Hilden, der beskriver københavnske pigers skolegang i de offentlige og de private skoler omkring midten af 1800-tallet. Adda Hilden slutter med en kort omtale af de kvindelige pionerer, der fra midten af århundredet tog kampen op for at skabe en mere hensigtsmæssig pigeopklæring end den pigerne blev til del såvel inden for de offentlige skoler som inden for de private pigesko-ler. Dermed lægger hun op til den næste bidragsyder, Birgitte Possing, der i sin artikel skriver om den mest kendte af pionererne, Natalie Zahle. Birgitte Possing gør op med nogle af de feministiske myter, der er blevet skabt om Natalie Zahle og tegner et andet og mere nuanceret billede af den person, der fik så stor indflydelse på den tids nye pige- og kvindeuddannelse. Den sidste artikel i dette afsnit er skrevet af Anne-Mette Kruse og omhandler den debat, der var mellem tilhængerne af pigeskolen og tilhængerne af fællesskolen forud for 1903-lovens vedtagelse. Anne-Mette Kruse fremhæver, at pigeskoletilhængernes frygt for den generelle undertrykkelse af pigerne i en fællesskole falder i tråd med den forskning i skolens kønsopdragelse, der er foretaget inden for de sidste årtier. Den snart 100-årige debat viser sig på mange måder stadig at være aktuel.

Bogens andet – og længste – afsnit: »Skolepigeliv i Århus« dækker perioden fra midten af 1800-tallet til midten af dette århundrede. Afsnittet indeholder dels artikler, dels interviews med kvinder om deres skoletid. Interviewene er optaget til udstillingen på Kvindemuseet. Afsnittet indledes med en generel artikel af Gerda Bonderup om skoleforholdene i Århus i første halvdel af 1800-tallet, mens de øvrige artikler omhandler konkrete pigesko-ler: Elise Smiths Skole, en privat skole – og for øvrigt en af

landets ældst fungerende privatskoler – skrevet af Adda Hilden, Christiansgades skole som den »fine« kommuneskole skrevet af Hanne Rikken Nielsen og Paradisgades skole som arbejderklasseskole skrevet af Ulla Bachmann og Elsebeth Bjergfelt. Hanne Rikken Nielsens artikel omhandler dog også de øvrige kommunale pigeskoler i Århus fra omkring 1900. I tilknytning til de enkelte artikler findes interviews med piger, der har haft deres skolegang på de tre skoler. Det er interessant at læse kvindernes erindring om deres skoleliv, om lærerinderne, undervisningen, disciplinen, skolebespisningen på de kommunale skoler. Og det gør det ikke mindre interessant at det er piger fra forskellige sociale klasser, der interviewes. Ved at inddrage det sociale aspekt gives et mere nuanceret billede af de århusianske pigers skoleliv.

Bogens tredje afsnit: »Den sansede dagligdag« handler først og fremmest om indførelse af en systematisk undervisning i de to traditionelle pigefag: håndarbejde og husgerning i slutningen af 1800-tallet – to artikler skrevet henholdsvis af Minna Kragelund og af Lisbeth Haastrup. Fælles for de to fag var dels at pigerne skulle lære nogle bestemte teknikker, dels den opdragende funktion. Gennem håndarbejde og husgerning skulle pigerne lære nøjagtighed, tålmodighed, renlighed, sparsommelighed, ordenssans. I artiklen med den sigende titel »Hvilken vej skal karkluden vrides?« inddrager Lisbeth Haastrup endvidere vor tids hjemkundskab-undervisning og opstiller nogle mål for faget. Afsnittet »Den sansende dagligdag« afsluttes med Ellen Nørgårds beskrivelse af det skolehygiejniske program med dets elementer af kontrol og disciplin, der fra slutningen af 1800-tallet kom til at præge skolebørnenes hverdag. Ellen Nørgårds påstand er, at der lå en kropsfjendtlig og sanselighedsbenægtende ideologi bag skolehygiejnen – en ideologi, der har præget skolen frem til vore dage.

Det sidste afsnit: »Også på pigernes vilkår« fokuserer på pigerne i nutidens og fremtidens skole. Kirsten Reisby præsenterer i sin artikel nogle resultater fra klasserumsforskningen og beskriver to forskellige pigeskolekulturer: den synlige og den usynlige. Hun slutter sin artikel med at fremsætte

nogle tanker om en fremtidig pædagogik, der bygger på ligeværd. Anne-Mette Kruse diskuterer i sin artikel spørgsmålet om en kønsadskilt undervisning bl.a. på baggrund af et forsøg på Borgerskovskolen i Nyborg, hvor to femteklasser blev delt i en pigeklasse og en drengeklasse i et 8 ugers forløb. I afsnittets sidste artikel diskuterer Anne Scott Sørensen perspektiverne for pigernes uddannelses- og erhvervsvalg efter skolen.

Bogen giver et levende billede af skolepigers vilkår før og nu. Ikke mindst i den historiske perspektivering af skolepigelivet ligger bogens styrke. Desuden er artiklerne velskrevne og oplysende. »Pigernes skole« er inspirerende læsning, der giver læseren noget at tænke over. Bogen kan derfor med fordel læses som debatbog.

»Pigernes skole« er illustreret med mange fine billeder. Forfatterne siger i forordet, at billedredaktøren Inger Johnson har bestræbt sig på at finde illustrationsmateriale, der ikke tidligere har været offentliggjort. Fremhæves skal bogens forside, der er noget af et scoop. Den forestiller realklassen fra Elise Smiths Skole fotograferet i klasserummet 1923. Midt blandt pigerne, der er klædt i tækkelige kjoler, er klippet en pige ind fra vor tid i sweat-shirt og med de kondibeklædte fødder oppe på bordet. Billedet viser den rejse i tid, som også bogens artikler tager os med på. En rejse, der lærer os, at nok fremtræder pigernes skoleliv i dag meget forskellig i forhold til dengang, men de grundlæggende mønstre – den generelle undertrykkelse – eksisterer stadig.

Nete Balslev Wingender

Nete Balslev Wingender: »... Drivhuset for den sygnende Plante!«. Børn og opdragelse i åndssvageanstalten Gl. Bakkehus 1855-1902

Dansk psykologisk Forlag. 1992. 392 sider

I det Rahbekske Hus hvor så mange skønånder havde haft deres gang, oprettedes i 1855 Nordens første åndssvageanstalt. »Drivhuset for den sygnende Plante«, som H. C. Andersen beskrev anstalten, – et drivhus, hvor børn, der ikke blev opfattet som noget i sig selv, skulle formes og udvikles.

Cand. mag. Nete Balslev Wingender har skrevet licentiatafhandling på Danmarks Lærerhøjskole om anstalten og dens børn fra 1855 til 1902. Det var åndssvageforsorgens etablerings- og stabiliseringsfase, hvor Gl. Bakkehus var oprettet og blev drevet på privat filantropisk initiativ. I 1902 overtog staten kontrollen med anstalten. Det er blevet en spændende beretning om på den ene side den tids eksperter diskussion om åndens rod og helbredelsesmuligheder, og på den anden side et forsøg på at komme tæt på børnenes liv på institutionen.

Bogen er bygget op af to overordnede dele. I den første beskrives udviklingen af åndssvagevæsenet- og anstalten. Hvor åndssvagesagens pioner var læger, præget af tidens humanistiske ånd og tro på anstaltsbehandlingens helbredende virkning, viste det sig hurtigt at helbredelse ikke var mulig. Optimismen blegede og ambitionsniveauet faldt. Anstalten blev en plejeanstalt.

I spørgsmålet om, hvilke børn der skulle diagnosticeres som åndssvage var klassifikationsspørgsmålet vigtigt. En klassifikation, der også fortsatte indenfor institutionen med henblik på den behandling barnet skulle have. NBW diskuterer klassifikationen i teori og praksis. Hun viser, hvordan udviklingen går mod en stærkere orientering mod naturvidenskaben og dens øgede krav til klassifikation. Det positivistiske videnskabsideal med troen på maskinefejl slår igennem, og konflikten mellem den lægelige og den pædagogiske behandling af børnene vokser.

Interessant er også konflikten mellem forstander og bestyrelse – en klassisk konflikt indenfor alle typer institutioner til alle tider. På Gl. Bakkehus har bestyrelsen kikket forstanderen nøje over skulderen – givet ham reprimerende over at børnene var for lidt beskæftiget i fritiden. Forstanderen havde ansvar for at orden og disciplin blev opretholdt, og bestyrelsen kritiserede de høje maddgifter.

Bogens kildemateriale er hovedsagelig trykt og utrykt materiale fra institutionens arkiv. Især har NBW gjort brug af forstanderens korrespondance og protokoller med oplysninger om elevernes sociale og familiemæssige baggrund, deres fysiske og psykiske tilstand ved optagelsen samt diverse vidnesbyrdsprotokoller. Enkelte breve fra børne-

ne og deres pårørende indgår, samt fotografisk materiale. Portrætter af børnene skulle anvendes i diagnosticeringen, da åndelige defekter antoges at afspejles i udseendet. Fotografier af forskellige situationer skulle tegne institutionen udadtil. Det danner grundlag for bogens anden del, hvor institutionen har været at skildre børnenes liv. Som NBW selv påpeger er det en væsentlig begrænsning, at børnene ikke selv kommer til orde. Men på trods af disse begrænsninger i kildematerialet er der nogle fængslende beskrivelser af børnene og deres liv på institutionen. Fra anstaltens oprettelse til år 1900 blev der optaget omkring 1100 individer på Gl. Bakkehus, de fleste var børn. NBW udtager alle børn optaget hvert 5. år, ialt 228, til en kvantitativ undersøgelse. Hun undersøger deres sociale og demografiske baggrund, deres køn, alder etc., samt psykiske og fysiske karakteristika. Blandt de kvantitative data indføjer hun fortælling om enkelte børn, som går igen i flere afsnit. Det hjælper til at gøre børnene levende.

NBW påpeger at 3/4 af børnene kom fra samfundets socialt og økonomisk dårligst stillede familier. Det svarer til denne gruppes andel i samfundet. I betragtning af den almindeligt accepterede opfattelse, at der var en sammenhæng mellem åndssvaghed og fattigdom, er det bemærkelsesværdigt, at andelen ikke var større. Det skyldes, at det faktisk var en ret bekostelig affære at have sit barn på Gl. Bakkehus, og at offentlige tilskud kunne være forbundet med fattighjælpsvirkning.

I den forbindelse havde institutionen – også i sammenligning med andre institutioner på den tid – en bemærkelsesværdig positiv holdning og forståelse for børnenes kontakt med deres forældre, hvis normer og adfærd ofte fraveg overordentlig meget fra anstaltens idealer om orden, renlighed og punktighed. Det mest spændende er beskrivelsen af børnenes dagligdag. Her må man henholde sig til reglementer, diverse meddelelsesbøger etc., men man får et klart indtryk af at dagen var fuldt besat, først og fremmest med undervisning. NBW gennemgår detaljeret bestemmelserne for den før-faglige undervisning og for den faglige undervisning og for aktiviteterne i fritiden. Alt var nøje fastlagt og hele dagen skema-

lagt, så timerne »ikke bortødsles på ørkesløs Leg«. Børnene deltog i det praktiske arbejde som rengøring, sengeredning og køkkenarbejde, og om aftenen med strikning – for både drenge og piger – og med farvet garn, for at gøre arbejdet mere tillokkende. Men der var også plads i ugens program til dans og sanglege.

Hvordan det daglig liv og pleje er forløbet og oplevet af børnene er dog vanskeligt at sige, men fra andre institutioner ved vi, at der ofte vil være langt fra det overordnede personales principielle og teoretiske overvejelser til det daglige personales praksis. Men på Gl. Bakkehus var i hvert tilfælde lærerpersonalet omhyggeligt udvalgt og deres undervisning blev overvåget. Der var endda en så moderne ting, som at lærerinderne blev opfordret til at overvære hinandens undervisning. Man får således indtryk af, at man på denne anstalt har gjort sig flere pædagogiske overvejelser end på anstalter for normale børn, og man fornemmer en omsorg og ikke bare en trøstesløs opbevaring.

At dagen skulle være fuldt besat var et led i behandlingen, men også for at undgå, at der »mellem de voksne Drenge og Piger kunne vækkes Drifter, der helst burde slumre saa længe som muligt«. Kønnenes blanding vakte bekymring, og der blev gjort store anstrengelser for at styre seksualiteten. Kønnene måtte adskilles eller være under konstant opsyn. Selv klæderne måtte kreeres, så onani umuliggjordes.

Og hvordan skal man så vurdere anstalten? Det endelige mål var orindelig et normalitetsstempel: at børnene kunne blive konfirmeret og derefter få et voksenliv uden for anstalten. NBW forsøger at klarlægge, hvordan det gik dem senere – om det lykkedes dem at indtage »en lille Plads ude i Livet«, som anstalten selv kaldte det. Det har altid være svært for institutionsbørn at finde sig et ståsted uden for institutionens beskyttende rammer. Her var Gl. Bakkehus ikke nogen undtagelse.

Bogen giver os en alsidig viden om en institution fra en tid, hvor institutionaliseringen af marginalgrupper begyndte, og det er spændende at behandlingen af den tids åndssvage hele tiden sammenholdes med den samfundsmæssige udvikling.

Lis Petersen

Anne Løkke: Vildfarende børn, forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og straf 1880-1920

Anne Løkkes »Vildfarende børn« er en lille, gennemarbejdet og indholdsrig bog. Den handler om, hvorledes filantroper, embedsmænd og politikere fra forskellige partier søgte at ændre vilkårene for nogle af de svageste i vort samfund i årene fra 1880 til 1920. Der er tale om kriminelle og forsømte børn. De blev i »Børneloven«, der kom i 1905, betegnet som »vanrøgtede, vanartede og forbryderiske« og det viste sig, at de, da loven skulle omsættes i handlinger, omfattede knapt 4.000 danske børn (s. 103).

Bogens hensigt er at belyse den danske børneforsorgs tilblivelse fra forskellige vinkler. Samtidig rejses en række temaer som: for hvem var disse børn et problem, havde de behov for omsorg, var de et uromoment, eller var man simpelt hen bange for, hvad slags samfundsborgere de ville blive.

Anne Løkke har opdelt bogen i tre afsnit. I det første behandles børnelovens baggrund og tilblivelse, i det andet behandles virksomheden i »Kristelig Forening for offentlig tiltalte og straffede Børns Redning« og i det tredje de københavnske værgeråds virksomhed fra 1906 til 1920. Materialet er omfattende og alsidigt og overvejelserne i forbindelse med dets udvælgelse relevante. Teoretisk vil Anne Løkke kombinere en mentalitetshistorisk og en socialhistorisk tilgang (s. 12), og hun anvender etnologen Osvar Løfgrens begreb »verdensbillede«, når hun nærmer sig analysen af de impliceredes viden og værdier (s. 47).

Bogen giver efter min mening ny viden, – for det første fremdrages og ordnes nyt stof og bearbejdelsen af dette er både reflekteret og skarpsindig. Mange eksempler derpå kan nævnes, – som drøftelser s. 37 af, hvorvidt »bølleuæsenet« var et reelt problem, eller om der var tale om en projektion af en diffus angst overfor samfundets hæslige udvikling og det anonyme liv i storbyen, eller beskrivelsen af Sara Marie og Ludvig Bechs »verdensbillede« og dermed engagement på børnenes vegne s. 87-97.

For det andet mener jeg, at Anne Løkke rykker ved opfattelsen af både intentionerne bag og den reelle funktion af omsorgen for

disse børn. I følge samtidens og også eftertidens opfattelse var intentionen filantropisk. Det hedder f.eks. i et citat: »Sjæleligt forhul-lede, forvildede, mere eller mindre paa Vej til at gaa til bunds i Fristelsernes Malstrøm; uden Forstaaelse af Forskel mellem Sandhed og Løgn, uden Begreb om Menneskeværd, uden Tanke om hvor den Vej de er inde paa, vil føre hen ... Bare vi maa faa lov at hjælpe dem ...« s. 78.

Aktiviteten var også filantropisk; sultne og forsømte børn fik mad og tøj og mere ordnede forhold. Men samtidig blev en social kontrol indført over for et både akut og fremtidigt uromoment. Denne sociale kontrol synes at have været ønsket fra flere sider, fra kriminologer, skolefolk og politikere. Bag deres holdning lå ændrede opfattelser af kriminalitet, af hjemmets betydning, af moderrollen og af personlighedsdannelsen (s. 134-35). Og det forhold at det primært er de kriminelle og både i religiøs, moralsk og fysisk forstand vildfarende, som først de filantropisk indstillede og derefter værgerådene tager sig af, har som konsekvens, at mange af de børn der samtidig både sultede og blev mishandlet, ingen støtte fik.

Anne Løkke slutter med at rejse spørgsmålet, om Børneloven levede op til sit formål (s. 137) og svarer benægtende. Det mid-del, der først og fremmest blev taget i brug overfor børnene, var at fjerne dem fra hjemmet og så, helst, placere dem i et godt, landligt miljø. I dag ved vi imidlertid, at tvangs-fjernelse fra hjemmet sjældent fungerer hensigtsmæssigt når det gælder både inidviduel og samfundsmæssig socialisering. Der synes således at have været en svaghed i selve børnelærers grundidé. Og desuden er det vel også et spørgsmål, om det kan lade sig gøre at bygge en forsorg på en samfundsgruppes tvang og hjælp overfor en andens.

Under læsningen har jeg kunnet ønske at blive yderligere oplyst vedrørende to forhold. Det ene er vedrørende analysernes teoretiske forankring – hvorledes kombineres en mentalitetshistorisk og en socialhistorisk tilgang, og hvorfor er begrebet »verdensbilde« det egnede analyseredskab i netop denne sammenhæng. Personlig tror jeg at et mere nuanceret begreb, der mere explicit tog fat på børnesynet ville have givet en større indsigt, når emnet er det foreliggende.

Det andet er, at jeg gerne ville have haft mere at vide om den tid dette foregår i. Om hvorledes kriminologer, pædagoger og politikere af forskellig observans kan blive enige om en måde at behandle en gruppe børn på. Men det ville have krævet meget mere plads. Det vil være dejligt, hvis Anne Løkke en dag også skrev den historie.

Ellen Nørgaard

Per Boje, Birgitte Dedenroth- Schouw, Knud J. V. Jespersen og Jørgen Thomsen (red.): Folkestyre i by og på land. Danske kommuner gennem 150 år.

Udg. af Poul Kristensens Forlag og Kommuniststyret. 294 s., ill. 1991.

Når denne flotte bog har stor skolehistorisk interesse, skyldes det flere forhold. Dels rummer bogen en kvalificeret skolehistorisk oversigt ved Holger Dyrbye, og dels er bogen som helhed et værdifuldt redskab for den, der interesserer sig for det symbiotiske forhold mellem skole og samfund. Det gælder den, der arbejder med den »store« og især den, der arbejder med den »lille« historie.

Når man skal vurdere en skole eller et skolevæsens udvikling, forudsætter det bl.a. viden om betingelserne – f.eks. om kommunens skolepolitik. De kommunale arkiver er heldigvis relativt velbevarede her i landet, og på en del lokalhistoriske arkiver kan man finde protokoller og korrespondance, der stammer helt fra indførelsen af sogneforstanderskabet i 1841. Arbejdet med dette materiale forudsætter imidlertid, at man skaffer sig specialviden og et vist overblik over de skiftende betingelser for kommunernes virksomhed. Det er besværligt og krævende, og derfor opfylder udgivelsen af denne bog et stort behov.

Skolehistorikerne er imidlertid ikke bogens målgruppe. I et efterskrift oplyser den gruppe af politikere og embedsmænd, der har taget initiativ til udarbejdelsen af bogen, at man har lagt vægt på, at bogen skulle skrives, så den henvendte sig til en bred kreds af kommunalbestyrelsesmedlemmer og kommunalt ansatte og i øvrigt gerne sådan, at folk med særlige interesser kunne fordybe sig i bestemte dele af den offentlige forvaltning. Dette ønske har redaktionen

imødekommet ved at lade nutidens skel mellem social-, kultur- og teknisk forvaltning danne tre selvstændige kapitler, mens de øvrige fire kapitler skildrer de administrative rammer gennem 150 år. Kommunalreformen af 1970 behandles for sig, og afslutningsvis behandles de aktuelle tendenser i kommunernes udvikling. Det skal dog tilføjes, at årene efter 1970 behandles mindre indgående.

En lang række foreninger, virksomheder og fonde har ydet tilskud, og man har ved dette jubilæum virkelig fået noget for pengene. Forarbejdet har været betydeligt, forfatterne er velkvalificerede fagfolk fra Odense Universitet og fra arkivverdenen og redaktionen har arbejdet med stor omhu. Artiklerne er letlæselige, mættede med facts og velforsynede med underoverskrifter og litteraturliste. Bogen er nem at slå op i, man får en mængde at vide, og der anføres i artiklerne adskillige illustrative eksempler hentet fra de lokalhistoriske arkiver. Teksterne er uhyre saglige, men heldigvis har billedredaktionen fået lov at blande alt det saglige med fotos, tegninger og tekster fra hele landet.

Søren Ehlers

Anders Flyvbjerg: Pedellernes historie ved Aalborg kommunes skoler.

Kulturforvaltningen, Aalborg kommune. De historiske Arkiver, Aalborg. 1990. 83 s. kr. 50,00.

Initiativet til denne bog blev taget af Aalborg kommunes kulturforvaltning i forbindelse med folkeskolejubilæet i 1989. Rådmand Inge Nesgård understreget i et forord, at pedellernes arbejde og arbejdsforhold hører med i billedet af skolernes historie, og at denne brik hidtil har manglet. Resultatet er blevet en smuk og nyttig bog.

Forfatteren har med stor flid undersøgt arkiverne for spor efter de pedeller, der i tidens løb har været ansat, og for oplysninger om deres arbejdsforhold. Derudover har han interviewet 11 forhenværende pedeller. Samtalerne opbevares på bånd, der rummer ca. 20 timers optagelse.

Pædagogisk indeholder bogen ikke meget af interesse. Man kan undre sig over, så lidt

skolen er børn, når den ses fra kælderregionerne. Det er næsten kun blevet til noget om medvirken ved aflusning, skolebade og skovture. Man må håbe, at de fleste pedeller nu er helt anderledes inddraget i et samarbejde med skolernes øvrige personale om arbejdet med børnene.

Det er interessant, at der allerede i 1860 var ansat en kvindelig pedel ved én af skolerne. Hun nævnes i folketællingen som »Pedelinde«. Også senere i 1800-tallet og igen i mange år i første halvdel af 1900-tallet var der ved Aalborg skolevæsen en kvindelig pedel.

Det er også interessant, at Aalborgs pedeller omkring 1950 mødte hver dag hos skoledirektøren. Her lærte de hinanden at kende og drøftede fælles problemer.

Det er ikke rigtigt, når det (s. 28) oplyses, at der i 1905 kom en lov om renholdelse af de kommunale skoler, der gav faste retningslinjer for, hvordan skolerne skulle renholdes. Så meget gik de lovgivende forsamlinger dog ikke i detaljer. En enkelt paragraf i loven af 14.4.1905 om foranstaltninger til tuberkulosens bekæmpelse bestemte blot, at skolerne skulle holdes tilbørligt rene, og at der skulle være en vedtægt for, hvordan en kommunes skoler skulle renholdes, samt hvordan denne vedtægt skulle vedtages. Ministeriet fandt i den forbindelse anledning til at udsende et cirkulære, hvori der anførtes nogle hovedpunkter, som det forventedes, at både de udarbejdende og de stadfæstende myndigheder ville tage i særlig betragtning.

Selv om bogen fokuserer på pedellernes befindende, er den et stykke værdifuld skolehistorie. Pedellerne er selvfølgelig en del af skolens historie, og deres forhold og deres tilfredshed i arbejdet har også betydning for skolen som helhed.

Leif Degnbol

Anders Flyvbjerg: Fra gangkone til rengøringsassistent. Aalborg kommunes skolevæsen 1846-1970.

Kulturforvaltningen, Aalborg kommune. De historiske Arkiver Aalborg. 1991. 60 s. Kr. 50,00

Denne bog skulle bl.a. markere Kvindelig Arbejderforbunds Aalborg afdelings 90 års

jubilæum. Samtidig understreges det i Inge Nesgårds forord, at vi selv i stramme tider bør afsætte ressourcer til historieforskning, fordi vi har brug for historisk viden.

Også denne bog bygger på grundige arkivstudier og på interviews med tidligere ansatte. Bogen er i samme fornemme udstyr som bogen om pedellerne, og den er mindst lige så nyttig læsning. Undertitlen skal dog absolut ses i relation til titlen. Ellers lover den for meget. Bogen indeholder endnu mindre om børn end den om pedellerne. Det forudsættes, at børn og rengøringspersonale er fuldstændig usynlige for hinanden. Derfor er børn blot dem, der helt naturligt gør skolerne snavsede. At de også anbringer tyggegummi under bordplanerne er ubehageligt, men det noteres blot som en kendsgerning. Jeg kan ikke lade være med at nævne ud fra 33 års erfaring, at det forekommer betydelig mere lykkeligt, at skolen rengøres om eftermiddagen, efterhånden som børnene forlader den, så børn og rengøringspersonale får et forhold til hinanden. Dette forhold kan være særdeles positivt, og det er selvfølgelig en pædagogisk opgave at få det til at blive det.

Ifølge indholdsfortegnelsen skulle et kapitel hedde »Renhed skaber surhed«. Det lyder ikke rart, og det minder ikke meget om hyggelige og venlige rengøringsassistenter og ditto lærere og børn, men det vækker nysgerrigheden. Det viser sig dog, at det korte kapitel drejer sig om den skolehistorisk vigtige interesse for skolehygiejne i begyndelsen af århundredet.

Hvis lærere og børn på den ene side og rengøringsassistenter på den anden almindeligvis er så usynlige for hinanden, som de tilsyneladende har været i Aalborg, kan den lille bog i endnu højere grad end den om pedellerne anbefales for lærere. Som nævnt møder man ikke børn i den, men man møder til gengæld rengøringsassistenterne, og indirekte har de da en del med børnene at gøre. Det kan tilføjes, at bogen sprogligt er mere velskrevet end sin forgænger, der ikke er uden skønhedsfejl i den henseende.

Leif Degnbol

Ole Degn: Fra den stråttækte til amtets største skole. Overlund Skole i Viborg 1740 – 30. november 1990.

Overlund Skole, 1990. 96 s.

Overlund Skole har ved 250-års jubilæet haft en skolebestyrelsesformand, der var særdeles kvalificeret til at skrive skolens lange historie. Det er blevet en meget værdifuld bog. Der redegøres forholdvis grundigt for alle mulige forhold i forbindelse med skolen. Det vil være svært at pege på noget væsentligt, der mangler, og det ville blive temmelig omfattende, hvis man skulle nævne alt det, der er med.

Ole Degn er dr. phil. og arkivar ved Landsarkivet i Viborg. Han har omhyggeligt gennemgået arkivmaterialet og har været i stand til at skelne godt mellem væsentligt og mindre væsentligt, så den i forhold til det lange åremål lille bog er blevet meget indholdsrig. Bogen er også godt illustreret med kort, tegninger, tekstuddrag og mange gode gamle og nye fotografier, heriblandt mange klassebilleder.

Forfatteren redegør godt og korrekt for skolelovgivningen gennem tiderne. Selv tidligere tiders indviklede lønsystemet for lærere bliver helt forståeligt. Hele bogen er skrevet ud fra et grundigt kendskab til love og cirkulærer og den almindelige skolehistorie som helhed. På den måde bliver det klart, at den lokale skolehistorie ikke har udspillet sig i et tomrum, men hele tiden har forholdt sig til noget fælles. Omvendt kan Overlund Skoles historie ses som et konkret eksempel på lovgivningens virkninger.

Bogen er meget lidt personalhistorisk. Det noteres dog, at skolens førstelærer fra 1916-1956, Niel Nielsen, i perioden 1944-1955 var den sidste landsbylærer i Danmarks Lærerforenings formandsstol. Det er interessant, at der i en dansk landsbyskoles arkiv findes et eksemplar af forslaget til skoleloven af 1937 med forslag af førstelæreren til rettelser, der nøje er fulgt i den endelige lov.

Bogen har selvfølgelig en fortegnelse over de lærere og andre medarbejdere, der i tidens løb har haft deres virke ved skolen, ligesom der er oplysning om skolenævns- og skolebestyrelsesmedlemmer. Kildeangivel-

ser og litteraturhenvisninger er naturligvis i orden.

Alt i alt må bogen betegnes som en mønsterværdig beskrivelse af en skoles historie.

Lejff Degnbol

Ning de Coninck-Smith: Klasselærerens historie 1875-1975. Danmarks Lærerhøjskole. Projekt Klasselæreren.

Institut for Pædagogik og Psykologi. PPP serien nr. 58. 1990. 48 s. kr. 20,00

Som det fremgår, er udredningen foretaget for Projekt Klasselæreren. En stor del er indarbejdet i rapporterne fra projektet. Projektgruppen understreger, at den har opfattet den historiske dimension som meget vigtig.

Ning de Coninck-Smiths udgangspunkt forekommer undertegnede lidt forbavsende. Tilsyneladende forestiller hun sig, at byskolen i Danmark oprindelig har været et stort fagdelte og fagcenteret system uden interesse for børnenes sociale og moralske opdragelse. Men byskolen har samme oprindelse som landsbyskolen. Den har som denne haft børnenes kristelige og moralske opdragelse i centrum, og den har lige så lidt som denne været fagdelte i sin oprindelse. Derfor har den haft klasselærere fra begyndelsen. I den lærde skole indførtes faglærere med forordningen af 1809. Det var værd at undersøge, hvornår fagdeling mellem lærerne blev almindelig ved større byskoler, hvor almindelig den blev, og hvor radikalt den gennemførtes.

Ifølge indlederen ved et møde den 9.3.1897 i Det Pædagogiske Selskab holder man i de private skoler lærermøder for at tage stilling til oprykning af eleverne, men her er lærerne også gennemgående faglærere. Noget sådant er der ikke grund til i kommuneskolerne, da hver klasse her sjældent har mere end to lærere, »og da gerne den ene – den såkaldte Klasselærer – har det overvejende Antal Timer og bestemmer Elevernes Oprykning«. (Årsberetn. 1896-97 s. 94).

Ning de Coninck-Smith skelner ikke tilstrækkeligt mellem forskellige betydninger af ordet klasselærer. Hvornår var der tale om en klasselærer i modsætning til flere faglærere, hvornår var klasselæreren en lærer, der både havde klassen i de fleste fag og

fulgte den gennem nogle år, og hvornår var han én af faglærerne, der havde fået tillagt nogle særlige funktioner?

Nogle afsnit forekommer ikke særlig relevante i sammenhængen. Det gælder kapitlerne om prygl og om lærerpersonligheden. Det her sagte kan være meget interessant, men det gælder såvel med som uden klasselærersystem, i hvilken betydning man nu tager det.

Alt i alt må det siges, at hæftet nok kan sætte overvejelser i gang. Ved den iøjnefaldende uklare problemstilling nødvendigvis undersøgelses med klarere definitioner af begreberne. Helt grotesk bliver uklarheden, når forfatteren slutter sin konklusion med at hævde, at klasselærerrollen er vokset frem, mens den har støttet sig til to grundpiller, nemlig en lang række love, bekendtgørelser, cirkulærer og instrukser og en næsten helt fraværende debat om den. Da klasselærere arbejdet som bekendt netop ikke har bygget på love og cirkulærer, må det have stået meget svagt! Det er ikke tilfældet. Klasselærerrollen står stærkt i den danske skole. Men dens fundament er også solidere end som så. Klasselæreren er så gammel som skolen selv.

Lejff Degnbol

Poul Dam: Grundtvig-tekster i sangbøgerne med særligt henblik på højskolesangen. En bibliografisk oversigt

Forlaget Aros. 194 s. Kr. 175,00

Foruden et forord og en indledning: »Lidt sanghistorie«, indeholder denne bog først og fremmest et alfabetisk fællesregister for hele rækken af »folkelige« sangbøger fra »Viser og Sange for Danske Samfund« (5 hæfter 1840-47) og frem til Højskolesangbogens 17. udgave 1989.

Betegnelsen »folkelig« skal her antyde, at udprægede skolesangbøger for børn, f.eks. Friskolerne, ikke er taget med, sålidt som klubsangbøger, studenter-, soldater- eller sømandssangbøger o.l. Der er tale om sangbøger for voksne og sangbøger med en vis grundtvigsk inspiration og tradition, som mere eller mindre er forløbere for »højskolesangbøgernes kongerække«. »De unges Sangbog«, som i en årrække anvendtes på

Indre Missions højskoler, og Arbejdersangbogen, som ikke først og fremmest er for arbejderhøjskolerne, men for arbejderbevægelsens foreninger og møder i det hele taget, er heller ikke taget med. Derimod Boisens visebog og Køsters sangbog med tillæg, samt »Thistedssangbogen« (1870), Skyttesangbogen (1866 og 1872) og Morten Eskesens sangbog (1871 og 1875), som alle indholdsmæssigt er en slags forløbere for Højskolesangbogen.

For hver enkelt sang henvises der i registret først og fremmest til Steen Johansens store bibliografi over Grundtvigs skrifter I-IV (1948-54), dog ikke til bind IV med rettelser og tilføjelser. For salmerne, som nok er flere end man på forhånd havde ventet, henvises der til nyeste udgave af Sang-Værket, samt til Mallings »Danske Salmehistorie« foruden til Den danske Salmebog, 1953. I øvrigt henvises der til Poetiske Skrifter I-IX 1880-1930, samt til Danmarks gamle Folkeviser, 1853-1976.

Ud over disse henvisninger har Poul Dam forsøgsvis givet hver enkelt tekst en »kategoribetegnelse«, f.eks. fædrelandssang, salme, bibelhistorisk sang osv., samt en af de tre betegnelser: primær, sekundær, tertiær, som angivelse af at teksten enten 1. fra begyndelsen har været tænkt og ment som en sang, eller 2. senere af Grundtvig selv eller med hans billigelse er uddraget af et længere digt og formet som en sang, eller 3. efter hans død af andre er uddraget og formet af efterladt materiale som en sang. Det siger sig selv, at begge disse former for betegnelser er behæftet med nogen usikkerhed. Især kategoribetegnelserne kan i en række tilfælde diskuteres, men de er »kun tænkt som antydninger«, hedder det.

Endvidere refereres sangbøgernes melodi- og komponist angivelser, og for salmebogens salmer henvises der til Fibiger Nørfelts »En ny Sang i Danas Mund«, 1983.

Endelig anføres i et vist omfang kendsgerninger om sangens baggrund og indhold, samt om dens historie (versudvalg, ændringer m.v.) i sangbøgerne.

Til sidst er der bag i bogen to mindre registre, et hvor sangene er ordnet efter numrene i Steen Johansens bibliografi, det vil hovedsagelig sige i kronologisk rækkefølge efter tilblivelsestidspunkt, et andet hvor de vigtig-

ste af Grundtvigs bøger og større digte, hvori teksterne oprindelig fremkom, er anført. Også der henvises til bibliografiens numre.

Bogen er – som det også angives på titelbladet – en bibliografisk oversigt og må vurderes og bedømmes som sådan. Allerede i forordet hedder det, at den sigter mod at være »et anvendeligt udgangspunkt for fremtidige studier af den grundtvigske sangtradition«. Det er klart, at sådanne studier må søge til selve Steen Johansens bibliografi og til Grundtvig-teksterne i deres oprindelige sammenhæng. Men ligeså klart er det, at Poul Dams oversigt giver begynderne et værdifuldt overblik og kan være et nyttigt arbejdsredskab.

Der er to typer af undersøgelser, som man kunne ønske foretaget, og som denne oversigt måske kan vejlede og inspirere til: dels undersøgelser af Grundtvigs eget forhold til sang og syngning, som er meget forskelligt og skiftende gennem hans lange liv og virksomhed, dels undersøgelser af folkets og især folkehøjskolernes modtagelse og anvendelse af hans sange og digtning. Endelig kunne man ønske en tredje ting undersøgt, nemlig melodiernes betydning, forholdet mellem tekster og musik.

Der er nok at tage fat på, og man kan håbe, at Poul Dams bog kan opmuntre til mange nye undersøgelser. Sang er ikke et perifert fag eller emne på en højskole, men et bærende element og en væsentlig del af livet og miljøet på en højskole – og i virkeligheden måske i landet og folket som helhed.

Vilhelm Nielsen

Lars Bjørneboe: Portrætter på Horsens Statsskole

60 sider, ill., trykt og udgivet af Andreas Hansens Bogtryk, Horsens. 1990

Horsens Statsskole ejer en samling på 43 portrætter, der pryder skolens aula, gange og kontorer. Samlingen er kommet i skolens besiddelse som gaver inden for det anselige årsmål 1782-1940. De ældste af dem (Cranachkopier, forestillende bl.a. Luther og Melancthon) er fra midten af 1500-tallet, medens det yngste er et Christian X-portræt fra 1940.

De 24 af billederne fik skolen forærende på én gang i 1837 af cand. jur. Jens Worm, søn af

skolens navnkundige rektor Oluf Worm (1757-1830), rektor 1787-1829. Denne gruppe forestiller medlemmer af Worm-slægten. Den enestående samling bliver i ovennævnte skrift gennemgået billede for billede af skolens nuværende rektor, Lars Bjørneboe.

Før end alt andet må bogens tekniske standard roses. Billederne er fremragende gengivet, og de indgår med den omgivende grafiske tilrettelægning i en dejlig æstetisk enhed. Bjørneboe sætter billederne ind iden europæiske kultursammenhæng og vælger pædagogisk klogt de portrætteredes dragter som indfaldsvinkel. I kommentarerne til de enkelte billeder støtter Bjørneboe sig til de fleste kunsthistoriske vurderinger til professor Otto Norn (selv gammel elev fra skolen), der i 1943 beskrev en del af billederne. Bogen afrundes med 14 små kunstner-biografier og to stamtavler over Worm-slægten. Benyttelsen af bogen lettes af krydshenvisninger (s. 44: nr. 32 skal være nr. 34).

Med bogen i hånden vil kommende elever og deres forældre kunne nyde billederne i endnu højere grad end f.eks. undertegnede »forælder« gennem 6 år har været i stand til.

Fl. Lind Hansen

Mogens Eilertsen: Barnet i Kunsten – Træk af barnebillededets kunsthistorie
Forlaget Amanda 1991. 143 s., ill.

Igennem et langt liv har kunsthistorikeren og skoleinspektøren Mogens Eilertsen samlet på billeder af børn. Ifølge hans eget udsagn rummer hans samling mere end 600 forskellige (lys)billeder; bl.a. middelalderens kalkmalerier, over epitafierne, adels- og borgerbørn fra 17- og 1800-tallet og socialrealistiske og barndomsdyrkende malerier fra århundredskiftet. Bogen »Barnet i Kunsten – Træk af barnebilledets kunsthistorie« giver den nysgerrige en kærkommen lejlighed til at kigge med i det Eilertsenske billedalbum. Nogle af billederne vil være kendte, bl.a. Carl Larssons svenske børneidyller og den lidt senere Edvard Munchs psykologiserende og triste malerier. Men langt de fleste billeder har jeg i hvert fald ikke set samlet før.

Eilertsen er kunsthistoriker, ingen tvivl om det. De enkelte malerier, stik eller tegninger får alle nogle få kunsthistoriske ord

med på vejen; om det nu er barok, realisme eller noget helt tredje. Hans billedanalyse bevæger sig imidlertid sjældent ud over det deskriptive; vi får at vide hvad billedet forestiller, men hvorfor netop dette tema på dette tidspunkt. Og hvad kan vi aflæse om samfundets barnesyn på det pågældende tidspunkt, f.eks.? Nogle mere sammenhængende overvejelser omkring barndommen og barnesynets forandring og dets betydning for portrætteringen af barnet, ville efter min mening have styrket bogen. Omvendt så jeg gerne bogens mange anekdoter og personlige kommentarer nedtonet.

Eilertsen har valgt at tematisere sine billeder under »moderne« overskrifter som »Verdensbarnet og de små engle« eller »Barnetro og overtro«. Indenfor disse rubrikker bevæger vi os så i hastig fart igennem århundrederne. Nogle gange går det godt, det lykkes for Eilertsen at sætte en række billeder sammen, som har samme motiv og som kan spille op til hinanden indenfor det enkelte afsnit, så man virkelig kan se at der er tale om en udvikling. Andre gange virker Eilertsens overskrifter ærlig talt noget påklastrede, som i tilfældet Bedre folks børn og de andre, hvor de andre (forudsigeligt) næsten er væk, eller i tilfældet Gadedreng, dukkebarn og horeunge, der som navnet siger er endt som en veritabel rodekasse.

Bogen »Barnet i kunsten« er mest en billedbog, med tryk på billed. Det er i indsamlingen af billedmaterialet, at bogens originalitet ligger. Hertil kommer, at de fleste billeder står meget flot, hvilket unægteligt er vigtigt for en billedbog.

Eilertsens bog skal ikke læses, den skal ses. Og den kan sagtens tåle at blive set mange gange. For dem, som vil vide mere eller se billederne i original rummer bogen både litteraturliste og fyldige referencer.

Ning de Coninck-Smith

Henrik Becker-Christensen: På højt plan – handelsundervisning i Sønderborg i 100 år

200 sider, indb., udgivet af Sønderborg Handelsskole 1990

Jubilæumsskriftet fra Sønderborg Handelsskole vil komme til at indtage en formen

plads i den efterhånden anselige række af jubilæumsskrifter, landets handelsskoler i tidens løb har udsendt.

Det er der to grunde til. Først den specielle baggrund – nemlig at skolen er opstået under fremmedherredømmet 1864-1920. Dernæst kvaliteten – bogen er skrevet af mag. art. Henrik Becker-Christensen fra Institut for Grænseregionsforskning, dvs. af en fagmand med placering, hvor regionens særlige forhold dyrkes. Præmisserne for denne forlods konklusion fremgår af følgende. Hele første afsnit er unikt i danske skolehistoriske udgivelser, idet det er en oversigt over – som det hedder – handelsundervisning i preussisk tid. Heri beskrives det samlede tyske erhvervsskolesystem i kejsertiden med en række værdifulde litteratur- og kildehenvisninger. Ud fra denne kortfattede, men præcise oversigt sættes lyset på udviklingen i Sønderborg. I den forbindelse inddrages byens samlede udvikling, som sig hør og bør, når det er en erhvervsskole, der er temaet. Heri ligner bogen J. P. Clausagers tilsvarende Viborg som erhvervsby, som Viborg Handelsskole udgav i 1980.

For skolehistorikere, der hurtigt vil danne sig et dansksprog overblik over tysk erhvervsskoleudvikling før Første Verdenskrig, er afsnittet simpelt hen stedet at slå op. Kun ærgerligt, at det ikke vil være så nemt at komme på den tanke at søge her – men litteratursøgning er heldigvis blevet lettere i vore dage.

Set heroppe nordfra er det interessant at bemærke, hvordan Sønderborg by oplevede fremgang i det første tiår efter 1864. Selvfølgelig var det et europæisk konjunkturfænomen, men alligevel er det godt at fastholde dette korrektiv til den så at sige medfødte populære opfattelse af total recession i landsdelen efter afståelsen. Vist kommer der stagnation i 1880'erne, men fremgangen er atter tilbage i 1890'erne. I beskrivelsen af disse forhold kobles uddannelsesforholdene hele tiden på.

Gamle fotografier ledsager teksten – og hvor er det forbavsende, så meget Sønderborg Handelsstandsforenings formand 1901-19, Peter Helmer, ligner kejser Wilhelm den Anden. Ikke kun på skægget, den vækst, Ragnar Svanstrøm så træffende har kaldt

kejsertidens kollektive symbol. Så langt væk fra Berlin nåede symbol-afsmitningen altså.

1920 kom Sønderborg tilbage til Danmark med et krigshærgat erhvervsliv. Der måtte en gen- og omskabelse til – også af skoleforholdene. Handelsskoleloven fra netop genforeningsåret 1920 blev rammen om udviklingen i Sønderborg, men alligevel fik alt dernede en sær turbulens, så handelsskoleudviklingen fik nogle ryk og sving, som ikke ligner udviklingen i det øvrige land. Det skyldes både stedet og en række personer, der – tør man nok sige – ikke var dusinmennesker. Også skolens navn ændres bestandig. Det er derfor, bogen ikke hedder noget med Sønderborg Handelsskole. Titlen skal søges i formanden, grosserer Traugott Møllers nøgleord for hans mål med skolens ekspansion efter 1960 (se side 104).

Hele denne proces er skildret indgående, og den er af udpræget interesse for dem, der har gjort de sidste 30-35 års udvikling med inden for skoleformen. Hele tiden holdes Sønderborg-tendenserne op mod landsudviklingen. Det kan være en fordel, at forfatteren ikke er en historiker fra handelsskolens egne rækker. Det sikrer en vis objektiv distance, selv om man ikke skal tro, at Becker-Christensen ikke har sat sig så godt ind i personspørgsmål, at formuleringsevnen svigter. Der er intet at sige til, at man skriver skarpe om ældre tiders forhold, hvor udviklingsstadierne er fuldt tilbagelagte og de involverede personer borte – også fra mands minde!

I sin minutiøse gennemgang af den samlede handelsskoleudvikling har Becker-Christensen begået en lille fejl eller uklarhed i hele bygevejret af årstal. Side 99 hævdes det, at handelsskolen flyttedes fra Handelsministeriet til Undervisningsministeriet i 1961. Det var faktisk først i 1964-65. Det gamle Tilsyn med Handelsskolerne blev indlemmet i det nye Direktorat for Erhvervsuddannelserne i 1965, hvilket B.-C. få linier senere da også har rigtigt fat i.

Af hensyn til yngre læsere (også blandt lærere) savner jeg side 93 en lille oplysning om gennemsnittet 6,00. Det var grænsen mellem mg- og g+ i otte-versionen af den ørstedeske skala og ikke som nu et beståelseskriterium efter 13-skalaen (ganske vist kun med én decimal) efter at Rubinstein-regelen er bortfaldet.

Den såre læseværdige bog er illustreret med en mængde fotografier og grafer, der også forøger dens skolehistoriske værdi. Noteapparatet er tip-top, men der savnes et personregister. Det lokale Dy-Po Tryk står for det tekniske. Det er ikke så sprælsk, men traditionelt, godt håndværk. Der er grund til at ønske skolen til lykke med den vægtige markering af 100-året.

Fl. Lind Hansen

Børge Riis Larsen: Naturvidenskab og dannelse. Studier i fysik- og kemiundervisningens historie i den højere skole indtil midten af 1800-tallet

Historisk-kemiske skrifter nr. 4. Dansk Selskab for historisk kemi og Selskabet for Dansk Skolehistorie, 1991.

Børge Riis Larsen sammenfatter en del af historien om naturvidenskaberne i den højere skole således, at i sin tid var der knap plads til disse fag, mens deres stilling i det nuværende gymnasium er sikret; i modsætning hertil er fag, der var uundværlige i gamle dage, f.eks. hebraisk, nu helt forsvundet.

Også da denne anmelder frekventerede (det sproglige) gymnasium blev der undervist i naturfag, og anmelderen kan da også le højt af den mangel på dannelse, der udtrykkes i følgende citat fra en gammel lærebog for den lærde skole (bogen s. 232): »... Disse princippers (grundstoffers) egenskaber er følgende: smag, lugt, farve, brændbarhed ... Lugten er en egenskab ved grundstofmassen, der er opstået af svovl, for at tingenes forskelle skal anskueliggøres for næseborene. Brændbarheden er en egenskab ved grundstofmassen, der, opstået af svovl, er dannet til at opbrænde elementer ...«. – Til gengæld er bogens afsnit »Træk af kemiens og fysikkens historie ca. 1739-1850« volapyk for samme dannede anmelder. Desværre tror jeg, at den også er det for 1990ernes sproglige studenter! – Ikke mindst derfor er denne bogs emne så vigtigt, ikke bare for en historisk interesse.

For den, der interesserer sig særligt for den højere skoles historie, er bogen velkommen, fordi de naturvidenskabelige fag ofte lever et skrantende liv i randen af synsfeltet,

både i skoleformens historie og i de fleste historikeres studier. For den, der interesserer sig særligt for naturvidenskaberne og undervisningen i dem må det være en lige så velkommen bog. Ofte angår historiske studier vedrørende disse fag fagenes interne udvikling; sjældent angår de undervisningen i fagene endsige den almene skole- og dannelsesramme, undervisningen har indgået i; og i hvert fald er det sjældent at se en naturvidenskabeligt kompetent forfatter til en sådan sammensat studie.

Bogen indeholder en bred introduktion til de lærde skolars generelle historie og en indgående præsentation af synspunkter på pædagogik og dannelse i debatten om den lærde skoles indhold. Dernæst redegøres der for undervisningen i fysik/naturlære på en lang række enkelte skoler. Et kapitel oplister en lang række lærerbiografier, og endelig sammenfattes der om undervisning, lærere, lærebøger m.m. og om hvorfor? – hvorfor blev fysik/naturlære fag i den højere skole? Afslutningsvis skitseres udviklingen siden 1850.

Bogen er skrevet i et flydende, letlæst sprog. Den er udstyret med noter og henvisninger, med litteraturliste og personregister, alt sammen gjort med stor omhu, så bogen har mange indgange til sine oplysninger og er et fint arbejdsredskab ved andre studier. Med enkelte undtagelser er dispositionen af stoffet i fremstillingen klar og velbegrundet. Kun en enkelt overskrift, der siger »indtil ca. 1830«, er generende, fordi den bl.a. handler om en væsentlig debat i 1830'erne.

I forhold til bogens hovedemne kan det forekomme uhensigtsmæssigt at skrive så bredt om den lærde skole og om dannelsesdebatten som helhed. Begge dele er fremstillet i andre værker, som heller ikke er vanskelige at gå til; man kan finde dem i bogens litteraturliste. I stedet ville det utvivlsomt have styrket både analyse og fremstilling, dersom der var blevet fokuseret stærkere på hovedspørgsmålet: de naturvidenskabelige fag. Naturligvis er de i centrum i kapitlet om disse fags stilling på de enkelte skoler og i kapitlet om de enkelte lærere. Men hverken i disse kapitler eller i det sammenfattende kapitel, hvor også undervisning og lærere indgår, får man helt den sammenfatning – tegning af linjer – man kunne ønske sig. En skærpet problemstilling kunne have afhjul-

pet denne svagthed. Men først og fremmest kunne den have hjulpet analysen længere ind i de centrale spørgsmål om, hvorfor naturvidenskabelig undervisning (og hvorfor somme tider ikke).

Ved at pege på nogle punkter i sammenfatningsafsnittet om »hvorfor«, skal det søges illustreret, hvordan sulten efter mere indsigt vækkes, men ikke stilles: Om 1700-tallet skrives (s. 252), at »faget har været på skolens fagplan i perioden, hvilket også var nødvendigt, da eleverne blev eksamineret heri til examen artium«. – Men hvorfor blev det? Om 1775-reformen skrives (s. 252), at det meste naturvidenskab forsvandt fra skolen »omtrent samtidig med at oplysningstiden med dens interesse for »Almenvel, Agerdyrkning, Industri og som følger deraf for Naturvidenskaberne« kom til magten herhjemme«. Hvorfor? Og endelig (s. 254-55): »Man kunne nu forestille sig, at diskussionen kom til at dreje sig om hvorvidt den industrielle revolution, naturvidenskabernes fremskridt etc. bevirkede at der kom et ønske om, at den lærde skole tog fysik på fagplanen for derved at forberede eleverne til en karriere som professionelle naturvidenskabsmænd. Dette synes imidlertid overhovedet ikke at være tilfældet. Det diskussionen drejede sig om, var dannelse«. Hertil kan så spørges både »hvorfor« og: »kan man nu være sikker på, at det var dannelse, det drejede sig om, og ikke et magtspørgsmål, som der dækkes over med den tilsyneladende saglige dannelsesdebat?« – Når undervisningen ikke måtte tjene et nytteformål, så var det måske for at sikre, at »de dannede« bestemte, hvad der skulle til »dannelse«, og det krævede en løbende og omhyggelig »dannelsesdiskussion«. Hvad var det for en kulturel og samfundsmæssig situation, »de dannede« stod i i første halvdel af forrige århundrede, (og hvad er der på spil i dag hvor der stadig er sprængstof i sagen?).

Det er spændende at få videreført studierne i naturvidenskabernes stilling i det almen-uddannelsessystem. Og jeg tror, det er nødvendigt, at naturvidenskabelig, historisk, psykologisk og antropologisk/sociologisk kompetence bringes sammen. Der kræves analyse af vidensbegreber og af forholdet mellem viden, kultur og skoleudvikling.

Den foreliggende bog understreger beho-

vet for at grave dybere (og for de historiske studier er der forbilleder at hente i flere studier af den preussiske skole- og dannelsesdebat i forrige århundrede). Men først og fremmest er bogen et meget væsentligt tilskud til vores viden om de naturvidenskabelige fags faktiske stilling i den danske højere skole. Der er udført et meget omfattende arbejde med at fremdrage disse oplysninger. Forhåbentlig vil forfatteren også i fremtiden lægge sine forskerevner på dette spændende emnefelt.

Gunhild Nissen

Per Salling: Fra tugtens tid. Erindringer fra Sorø Akademis Skole 1822-1962

Borgens Forlag, København 1990. 464 s., ill. Kr. 300,00. ISBN 87-418-5883-2

Universitetslektor, dr. philos. Thyge Winther-Jensen holdt ved Sorø Akademi i 1991 rustalen til årets studenter (Sorøner-bladet, årg. 76, nr. 10, december 1991 og årg. 77, nr. 1, januar 1992). Han tog der udgangspunkt i en tredeling af begrebet opdragelse: prægning, dannelse og personlighedsudvikling og satte dette i relation til sin egen skolegang på Sorø Akademi, skolen som sådan og vor tids opdragelse og dens kulturelle baggrund. Som prægningsfaktorer fremhæver Thyge Winther-Jensen de fysiske omgivelser og kammeratskabet, hvor Sorø Akademi som kostskole og med sin beliggenhed har gode muligheder. Dannelsen er, siger han, »den bevidste påvirkning, der udgik fra det lærestof, vi blev præsenteret for gennem undervisningen«. Mødet med dansk og europæisk kultur, som han definerer som værdier, dvs. »det indhold vi har lagt i begreber som retfærdighed, frihed, lighed, demokrati, menneskerettigheder, skønhed, fornuft, følelse, tro osv«. Personlighedsudviklingen betegner han som vort eget bidrag til opdragelsen, vort individuelle stempel på prægningen og dannelsen, som gør, at vi fremtræder som individuelt tænkende og følende individer, selv om vi har været underlagt de samme ydre påvirkninger. Personligheden udvikles »gennem mødet med læreindholdet, gennem kammeratskabet og i det sociale samvær med familie, lærere og venner ... og ikke mindst i mødet med andre og langt større personligheder«.

Det er nok værd at have in mente, når man læser Per Sallings bog. Der er i tidens løb udgivet mange og gode bøger om Sorø Akademi og dets historie. Men Per Sallings antologi er anderledes. Han har med den villet give en beskrivelse af Sorø Akademis Skole i dens funktion som hjem. Tidsafgrænsningen 1822-1962 er naturligvis ikke tilfældig, men kræver en forklaring for den uindviede. Den gives i forordet: 1822 genåbnedes skole og akademi, og i 1827 blev den nye hovedbygning taget i brug med skole i stueetagen og »opdragelsesanstalt« – eller med en senere betegnelse – alumnat, bolig for kosteleverne på 2. sal. Bogens første kapitel er da også 3 beretninger om indvielsesfesten, 2 skrevet af elever og en af den unge lærer, Christian Wilster, der for senere tiders gymnasiaster er kendt som oversætter af Homer.

Dette alumnat opretholdes – med meget små ændringer – til 1960. I de knap 140 år har hovedbygningens overetage sammen med udvidelserne på »Vænget« for de yngste og på »Gymnasiet« for 2. og 3. gymnasieklasser dannet de ydre rammer for kostelevernes »hjem«. I 1960 tages Ny Alumnat i brug, og det får vi lige netop lov til at fornemme, når slutåret er 1962.

Men hvad er det for et liv? Hvad er det, der har præget disse drenge, som i de fleste tilfælde tilbragte 5-7 år fra 11-års alderen på skolen og kun havde mulighed for at komme hjem i de store ferier, hvad er det, der har bidraget til deres menneskelige dannelse og til deres personlighedsudvikling?

For at besvare dette spørgsmål har Per Salling læst digte, dagbøger, breve og erindringer fra mere end 100 personer, der i de 140 år har »gået på Sorø« dvs. været lærer eller elev på skolen. Fra dette materiale har han udvalgt stoffet til bogens 450 sider – dog er de sidste bidrag skrevet på opfordring specielt til denne bog.

Der er naturligvis stor forskel på bidragene. De spænder fra skoledrenge dagbogsoptegnelser til modne mænds professionelle beretninger, og forfatterlistens 53 navne rummer bl.a. så forskellige personer som Herman Bang, Mogens Boisen, Hartvig Frisch, Gunnar Hoydal, Hans Kirk, Sophus Schandorph, Jan Stage, K. K. Steincke, Christian Wilster og Kristian Zahrtmann.

Fælles for dem er, at de i deres indlæg gi-

ver udtryk for deres egen opfattelse af livet på Sorø Akademi. Der siges meget om kammeratskabet – både på godt og ondt – men det positive er mest markant, og flere viser i omtalen af skolekammeraterne, at kammeratskabet udviklede sig til et venskab, der overlevede både studentereksamen og forskel i uddannelse og senere liv.

Der siges ikke så meget om undervisningen som sådan, men i omtalen af lærerne som personer – eller personligheder – bruges glimt fra undervisningen til at fremhæve dette eller hint træk hos en lærer.

Salling har valgt at inddele bogen i perioder efter rektorens funktionstid. Dette kan have en berettigelse, for det fremgår af bidragene, at rektorerne med deres store forskellighed har præget skolen, men det fremgår også, at skolen i alle årene har haft en lærerstab, der har rummet personligheder – fagligt såvel som menneskeligt – der har turdet handle på tværs og til tider åbenlyst på trods af den fungerende rektor.

Naturligvis foretager forfatterne ikke den samme tredeling i prægning, dannelse og personlighedsudvikling – i dagligdagen opleves det ikke som adskilt, men når de skal beskrive deres tid på skolen og dermed, hvad der har haft betydning for dem, så bliver stedets, omgivelsernes, traditionernes og kammeraternes prægning, dannelsen i mødet med lærestoffet og lærerpersonligheden og egen udvikling i samspil med andre personer og i mødet med de værdier og holdninger, de står for. Trods uniformering – også i bogstavelig forstand – er der tale om en personlig udvikling. Det forekommer flere gange, at forskellige personer beskriver samme begivenhed eller person, men giver udtryk for en meget forskellig opfattelse.

Bogen omtales af forlaget som »Soranernes bog om Sorø Akademis Skole«. Det betyder ikke, at man skal være soraner for at kunne læse den. Ikke alene kan man få et indtryk af livet på Sorø, personbeskrivelserne har en interesse uden for denne kreds. Omtalen af Ingemann og fru Ingemann tegner nok et andet billede, end vi er vant til.

Per Salling har gjort et stort og fortjenstfuldt arbejde i udvalget og kommenteringen af disse tekster, hvoraf flere ikke tidligere har været offentliggjort, men derudover har han fra mange kilder indsamlet et fortræffe-

ligt billedstof og forsynet billederne med værdifulde oplysninger. Et område, der ofte bliver forsømt.

Også person- og emneregistre er kommet med. Svend Ranvig nævnte i sin omtale af bogen, at han i fortegnelsen over lærere savnede Carsten Levinsen, der var gymnastikasistent i 1944. Nærværende anmelder kan føje til, at han også savner Levinsens forgænger, Kildeskov-Rasmussen – men begge mangler også i den ellers udmærkede »Sorner-Biografier«, som Salling henviser til.

Christian Glenstrup

A. Nellemann og K. Moseholm: Latin-skolelærere i Kolding indtil 1856.

Kolding, u.å., 96 sider

Kolding Latinskole/Gymnasium er efterhånden velbeskrevet, ikke mindst på det personalhistoriske område, hvor der nu foreligger biografier over 134 lærere fra reformationen til 1856; skolen var frem til 1886 lukket. Der foreligger i forvejen biografier over lærerne 1886-1959, over disciplene fra reformationen til 1856. Blandt lærerne nævnes vestrepolitikeren Christen Berg, der underviste i kalligrafi ved skolen 1853-56. Rektor Ingerslev havde ikke høje tanker om hans evner som skrivelever.

Med denne bog er der føjet endnu et nyttigt redskab til udforskningen af latinskolens historie. Kolding Gymnasium fejrer i efteråret 1992 sit 450-års jubilæum, og i den anledning udgives der endnu et værk om den gamle skole.

Harry Haue

Arne Juul, Hans F. Nielsen (eds.): Otto Jespersen. Facets of His Life and Work.
Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Series III,
vol. 52. 154 pp. 1989.

Bogen er, næppe overraskende, skrevet på engelsk og henvender sig til et internationalt publikum. Den handler om Otto Jespersen (1860-1943), der i en menneskealder var en højt estimeret engelsk-professor ved Københavns Universitet.

Når bogen nævnes – ikke anmeldes – i

nærværende sammenhæng, skyldes det, at forfatterne til de otte kapitler eller essays har formået at skildre Otto Jespersens banebrydende indsats – som fonetiker, grammatiker, skolebogsforfatter m.v. – på en lærdoms- og skolehistorisk baggrund. Her skal kun nævnes, at skolens engelskundervisning får en ny og interessant vinkel i artiklen »The Teaching of English in Denmark and Otto Jespersen«, skrevet af prof. Knud Sørensen (Århus). Der er også god grund til at anbefale den veloplagte og eksempelrige artikel »Otto Jespersen's Thinking about Child Language«, skrevet af prof. Hans Vejleskov (Kbh, DLH).

Bogen er vidnesbyrd om en smuk humanistisk tradition.

Vagn Skovgaard-Petersen

Vello Helk: Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel in dänischer und schwedischer Zeit (1559-1710)

228 sider. Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk. Lüneburg 1989 (Beiträge zur Schulgeschichte Bd. 2) (Schriften der Baltischen Historischen Kommission Bd. 1).

Der er mening i at Vello Helk har skrevet bogen på tysk. Stadsskolen i Arensburg var tysk i de 150 år Øsel udgjorde en del af først det danske, siden det svenske Østersøimperium. Det var hverken i det ene eller det andet af rigerne nogen sensation; begge omfattede landområder der var beboet af tyskere, og især med tysk over- og middelklasse. Men det tyske befolkningselement var ikke udskilt på den måde man senere kunne have forestillet sig det; de tyske adels-, købmands- og håndværkerfamilier var en del af befolkningen på stedet.

Det naturlige sted at fortsætte studierne var for Arensburgereleverne da også Københavns Universitet – eller Sorø Akademi i de få år det nåede at fungere, siden optog de svenske universiteter øselboerne. Efter at Øsel i 1645 var overgået til den svenske krone, var naturligvis Gustav Adolfs nye universitet i Dorpat det mest nærliggende. Problemer det gjaldt om at løse var at skaffe egnede præster til de øsel-ske menigheder. Det var ikke så enkelt, der skulle holdes gudstjeneste både på tysk og

estisk, og som superintendenten og latin-skolens rektor gjorde Københavns Universitet opmærksom på ved et brev af 26.10.1636, så var det særdeles vanskeligt at lære sidstnævnte sprog.

Vello Helk gør i forordet til »Die Stadt-schule in Arensburg« opmærksom på det omfattende og righoldige arkivstof der befinder sig i det danske og det svenske rigsarkiv, delvis også fra tiden før 1559, et materiale der fremdeles venter på sin forsker. Dr. Helk har med denne bog ydet sit bidrag og anvist nogle stier i brevbunkerne.

Skolehistorie er også socialhistorie. Lærere og rektorer var på den tid teologer der endnu ikke havde fået et sognekald; megen tid og energi gik åbenbart med at sikre sig gunstige udgangspositioner i kapløbet om embederne i Øsels landsogne eller i selve Arensburg. Kildematerialet viser at kampen for rimelige løn- og arbejdsvilkår også var en del af 1600-tallets virkelighed.

Lige så lidt var myndighederne indstillede på at sørge for rimelig vedligeholdelse, rengøring og opvarmning af skolebygningerne. Ved Karl XIs store godsreduktion blev det økonomiske grundlag for stadsskolen trukket bort, og den måtte klare sig igennem på bedste beskub. I 1690'erne – under den frygtelige klimaforværring – blev taget efter rektors indberetning så utæt, at latinskoledrengene næppe kunne finde et sted hvor de kunne have deres bøger og lave det sædvanlige skolearbejde. Det stoppede naturligvis i de strenge snevintre; da plagedes de arme drenge imidlertid af kulde, eftersom skolen manglede brændsel. Det var elevernes opgave at sørge for brænde; 3 læs havde de hver at levere til skolens behov. Men når forældrene knap nok selv havde brænde, hvordan skulle de da kunne holde skolen forsynet?

Der er overleveret visitatsprotokoller, skoleplaner og fortegnelser over de bøger der er brugt. Johann Amos Comenius' latin-bog fra 1631 blev anvendt som et udtryk for en samtidsbevidst pædagogik. Ellers optræder alle de bekendte navne, Donats f.eks. som Eramus Montanus hylder så varmt. Også klassikeren Cornelius Nepos optræder i bogfortegnelsen. Latin og græsk udgør sammen med kristendomskundskab søjlerne under Arensburgskolen.

Ud over en detaljeret gennemgang af byskolernes curriculum indeholder dr. Helks værk et tillæg om undervisningen af estere. Heri konstateres nøgternt, at der mangler enhver oplysning om undervisning af den estiske bondebefolkning i den danske periode. Det bekymrede man sig ikke om. Hvorfor skulle man bekymre sig om bønderbørn, enten de var jyske, skånske eller estiske? Anderledes lå det i den svenske tid. Allerede af politiske årsager var den svenske regering optaget af grunduddannelsen, og i 1687 fik Karl XI landdagen i Livland (hvor til Øsel dengang hørte) til at beslutte oprettelse af et alment skolevæsen. Men godsejerne forhalede gennemførelsen, der kom kun få skoler i gang. Og så brød store nordiske krig ud og satte en stopper for udviklingen. Med den russiske erobring i 1710 var interessen ikke længere til stede, de arme utyske måtte vente til bondefrigørelsen efter Napoleonskrigene, før deres børn kunne komme i skole.

Så er det også gået stærkt. Øselboer udgør en andel i Estlands litterære og videnskabelige historie der er større end øens befolkningsandel af den samlede estiske befolkning berettiger til.

Ved behandlingen af den svenske regerings bestræbelser for at fremme borgerskabets og bondestandens interesser over for godsejerne, det øselske ridderskab, trækker bogen de svenske civilisationsbestræbelser i Østbaltikum frem i lyset.

I hele Norden vågner interessen for de baltiske republikker til live igen. Det er meget lidt der findes af litteratur om dem. Så meget vigtigere er »Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel«. Det er aldrig til ulempe at en bog er levende og morsom som denne er det.

Søren Sørensen

Carl E. Jørgensen og V. G. Konradsen:
Series Rectorum. Danske rektorer ved gymnasier og kurser siden reformationen
2. udg. nyredigeret og ajourført indtil januar 1990 af Arne Herskind. Udg. af Gymnasieskolernes Lærerforening 1990.

1. udgaven af denne bog udkom i 1965 i forbindelse med Gymnasieskolernes Lærerfore-

nings 75 års jubilæum (anmeldt her i årbogen (1970) p. 122 ff.). I 1990 kunne foreningen derfor fejre sit 100 års jubilæum med bl.a. en ajourført udgave af denne nyttige bog.

Når jeg skriver et par ord herom, skyldes det ikke mindst, at 1. udg. sammen med Erik Nørres fortegnelser over skoleprogrammer og J. og O. Tuxens Vejen til universitetet har været mig til megen nytte i forbindelse med mine studier i den højere danske skoles historie.

Fortegnelsen omfatter ikke blot rektorer ved latinskolerne/de lærde skoler og disses arvtagere: gymnasierne, men tillige rektorer ved de selvstændige 2-årige HF-kurser. I et særligt afsnit behandles skolerne i Grønland, på Færøerne, Slesvig indtil 1864 og danske skoler i Skåne indtil afståelsen, Duborgsskolen i Flensborg og Deutsches Gymnasium Für Nordschleswig i Aabenraa. Det er vel småting, at islandske rektorer mangler, og at Ruth Lachmann, som bestyrede den danske skole i Lund under besættelsen, ikke er medtaget.

I et værk med så mange data, kan der være fejl. Jeg har ikke kontrolleret samtlige oplysninger, men har ved stikprøvekontrol fundet, at der næppe er tale om mange. En i dag fungerende rektor på p. 30 blev dog næppe student og kandidat som 10- henholdsvis 16-årig.

Et problem er det, at afsnittene om bl.a. Slesvig er overført uændret fra 1. udgaven. Anmelderen af denne har nemlig heri påpeget en del mangler og misvisninger. Dette burde være rettet i 2. udgaven.

Ved adskillige skoler – men langt fra alle – er der tilføjet litteraturhenvisninger. Udvalget heraf synes ret tilfældigt.

Mere omfattende levnedbeskrivelser af rektorerne ser man ikke. For de fleste omfatter bogen data nok til at kunne identificere de biograferede. Min konklusion er, at det foreliggende værk er en særdeles nyttig opslagsbog, i hvilken man hurtigt kan orientere sig om skolernes og kursernes ledere fra reformationen frem til 1990.

Børge Riis Larsen

Selskabet har følgende bøger på tilbud til medlemmerne:

J.K. og O. Tuxen:	Vejen til universitetet. En bibliografi	50 kr.
A.R. Schacht:	En praktisk mellemskole	25 kr.
Knud Ottosen:	En landsbylærer ser tilbage	25 kr.
Ernst Larsen:	Danmarks lærerhøjskole 1950-64	25 kr.
Birte Andersen:	Adelig opfostring	25 kr.
Lejlf Degnbold:	Materialer og metoder i historisk-pædagogisk forskning	35 kr.
Erik Nørr:	Det højere skolevæsen og kirken. Faget religion i sidste halvdel af det 19. århundrede	50 kr.
Årbog for dansk Skolehistorie		
	1967 m , 1968 m , 1970 m , 1971 m , 1972 m , 1976 m , 1977 m , 1978 m , 1979 m , 1980 m , 1981 m , 1982 m , 1983 m pr. stk.	25 kr.
Uddannelseshistorie	1984 m , 1985 m pr. stk.	50 kr.
Uddannelseshistorie	1987 m , 1988 m , 1989 m , 1990 m pr. stk.	100 kr.
Årbogen samlet 1967-1990 (- 1973-75)		700 kr.